

Ч. 15—16

30 листопада 1924 р.

Ч. 15—16

ЗМІСТ:

1. С. Л—СЬКИЙ. Холмщина. Історичний нарис. 2. З АРХИВУ. Істор. документи. 3. В. ПАВЛОВИЧ. Холмська Євангелія XIII ст. 4. В. ОСТРОВСЬКИЙ. Хлопські сини. Роман з життя Холмщини. 5. ЛІТЕРАТУРА УКРАЇНСЬКОЮ МОВ. 6. С. ЛЮБАРСЬКИЙ. Місто Червень. 7. Б. К. Національно-культурна праця на Холмщині.	8. НАРОДНІ ПІСНІ ХОЛМЩИНИ. 9. Проф. В. ЗАЙКИН. М. Драгоманів як історик. (Закінчення). 10. Ф. ГУДИМА. Світ як вічний рух. (Закінчення). 11. ЛІТЕРАТУРНЕ ЖИТТЯ. 12. РІЖНІ ВІДОМОСТІ. 13. ПРИРОДА, НАУКА, ВІНАХОДИ. 14. НАДІСЛАНІ ВИДАННЯ. 15. ВІД АДМІНІСТРАЦІІ.

ВАРШАВА.

ЦІНА 1 ЗОЛ. 50 ГР.

У „НАШОМУ СВІТІ“

беруть участь та зголосили згоду співробітничати:

Номо, Тамара Барабаш, Ф. Гудима, посол д-р. В. Дмитріюк, О. Дучимінська, проф. В. Зайкин, поет П. Карманський, проф. Коваль, (Берлін), Купальський, К. Лавринович, М. Левицький, д-р Є. Лукасевич, посол С. Любарський, М. Маланюк, арт.-мал. Мегик, проф. І. Огієнко, поет О. Олесь, Г. Орлівна, В. Островський, В. Павлович, поет А. Павлюк, М. Падоліст, арт.-мал. З. Подушко, К. Поліщук, С. Русова, доц. Ю. Русов, М. Садовський, О. Саліковський, С. Сірополко, О. Сіяч, Тавольга, Фірак (Югославія), І. Чепига, Червєнський, сен. Черкавський, посол Чучмай і інші.

Уклінно прошу Шановних Читачів і Передплатників вирівняти залежності за минулі місяці, зєднувати передплатників серед своїх знайомих, а також надсилати їх адреси.

З поважанням

Редактор-Видавець. В. Островський.

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО В КАТЕРИНОСЛАВІ

1. Т. Шевченко. Кобзарь. Перше повне народне видання, в 1 томі, з поясненнями й примітками проф. В. Сімовича. З портретом і біографією. Ц. дол. 1.00, в оправі дол. 1.30
2. Проф. І. Огієнко. Українська Культура. Коротка історія культурного життя українського народу. З малюнками й портретами в оправі. Ц. дол. 0.70
3. С. Єфремов. Коротка історія українського письменництва. З малюнк. й портретами. Ц. дол. 0.80
4. Проф. Д. Дорошенко. Короткий курс історії України. З малюнками. Ц. дол. 0.60
5. М. О. Ковалевський. Історія Греції та Риму. Для школи та самонауки з 46-ма мал. й картами. Ц. дол. 0.30
6. М. Левицький. Граматика української мови. Для самонавчання. В оправі. Ц. дол. 0.60
7. Г. Голоскевич. Український правописний словник. З короткими правилами правопису. В згоді з правописом Всеукр. Академії Наук. Видання 5-те. Ц. дол. 0.20
8. С. Іваницький і Ф. Шумлянський. Російсько-український словник. 520 стор. великого формату. Ц. в оправі дол. 2.00
9. „Ярина“. Українська граматика з читанкою, склав А. Воронець, з 52 малюнками Ю. Магалецького, з додатком: „Як учити з букваря Ярина“ та „Як вести розмови з малюнків“ Ц. дол. 0.30
10. С. Русова. Єдина діяльна (трудова) школа. Ц. дол. 0.10
11. С. Русова. Нова школа соціального виховання. Курс лекцій. Ц. дол. 0.50
12. А. Кащенко. Оповідання про славне військо запорозьке низове. Ілюстрована Історія Запорожжя. Понад 200 мал. і карт. Ц. дол. 1.00 в опр. 1.30
13. А. Кащенко. Зруйноване гніздо. Повість з часів скасування Січі. Ц. дол. 0.16
14. А. Кащенко. На руїнах Січі. Історичне оповідання. Ц. дол. 0.04
15. А. Кащенко. Мандрівка на Дніпрові пороги. Оповідання. Ц. дол. 0.06
16. А. Кащенко. Над Кодацьким порогом. Істор. оповідання. Ц. дол. 0.05
17. А. Кащенко. Борці за правду. Істор. опов. Ц. дол. 0.30
18. А. Кащенко. Під Корсунем. Іст. пов. Ц. дол. 0.30
19. А. Кащенко. Славні побратими. Істор. опов. Ц. дол. 0.10
20. А. Кащенко. Кость Гордієнко-Головко, останній лицарь Запорожжя. Ц. дол. 0.10
21. А. Кащенко. З Дніпра на Дунай. Оповідання з часів скасування Січі. Ц. дол. 0.25
22. Д. Мердовець. Гетьман Петро Сагайдачний. Істор. опов. Ц. дол. 0.20
23. О. Рогова. Тиміш Хмельниченко. Істор. повість з малюнками П. Холодного. Ц. дол. 0.30
24. А. Чайківський. Козацька помста, опов. з козацької старовини. Ц. дол. 0.20
25. М. Григорович. Як Ірландія здобула собі волю. Ц. дол. 0.12
26. Ю. Гай. Весняні квітоньки. Співник для дітей. Ц. дол. 0.20
27. С. Русова. Серед рідної природи. Оповідання з малюнками Ю. Русова. Ц. дол. 0.16
28. Українські народні казки (зі збірника Рудченка), з 42 мал. Ю. Магалецького. Ц. дол. 0.30

ПОВНИЙ КАТАЛОГ ВИДАВНИЦТВА БЕЗПЛАТНО.

ПРОДАЖ ВИКЛЮЧНО ЗА ГОТІВКУ, КНИЖКИ ВИСИЛАЮТЬ НЕГАЙНО.

На більшій замовлення — 25 — 40% знижки.

Гроші (невеликі суми) можна прислати листом, а краще переказами на Конто E. Wyrowuj. Земельний Банк Гіпотечний, Львів, або — Živnostenska Banka, Praha, або — Wiener Bankverein, Wien, або просто на адресу:

Eug. Wyrowuj, Berlin SW 47, Yorkstr. 84 II.

ПО
ЕЗ II **О, ОДЕСЯ**

МОЖНА НАБУВАТИ ЧЕРЕЗ АДМІНІСТРАЦІЮ

„НАШОГО СВІТУ“

Ціна з пересилкою 2 зол. 50 гр.

Висилається за готівку й за післяплатою.

WYSZEDŁ Z DRUKU № 3 PISMA

RZECZY CIEKAWYCH

POD REDAKCJĄ ST. WOTOWSKIEGO

Wydawnictwo pisma RZECZY CIEKAWYCH zawiera utwory: M. Gajewskiego, St. Mara, Prospera Szmurło, St. Wotowskiego i innych.

Redakcja Rzeczy Ciekawych ogłasza konkurs na sensacyjne nowele i wyznaczyła nagrodę w wysokości 300, 200 i 100 złotych.

Adres Redakcji: Warszawa, Marszałkowska 56.

Telefony 291-11 i 75-99.

1-1

Ч. 15—16

ВАРШАВА, 30 ЛИСТОПАДА 1924 РОКУ

Ч. 15—16

С. Л—СЬКИЙ

ХОЛМШЦИНА

(Історичний нарис)

ДК свідчать історики Зубрицький та Шараневич, об'єднання Червоної Русі, почате кн. Володимиром, продовжував Роман Мстиславович, Данило, Лев і т. д. В склад червенських городів з корінним українським населенням входили: Червень, Галич, Перемишль, Белз, Холм, Львів з їх округами до гір Карпацьких, частини Литви—Полісся з містами: Берестем, Слонимом, Гродном, Волковиськом, Кобрином і Підляша з городами: Мельником, Дрогичином, Більськом і Білою. По свідцтву польського історика Длугоша, в самому Люблині Данило Романович побудував фортецю з круглою кам'яною баштою (1245 р.) Його держава простягалася від берегів Висли до Києва з заходу на схід і від Карпацьких гір до Августова й Райграда в землі Ятвягів з полудня на вівніч.

На чолі величезної Червоної Русі XIII в. Данило Романович поставив місто Холм, тоб-то вернув йому те державне значіння, яке він мав в IV—V вв., коли був столицею обширного краю, як про це свідчать стародавні заграничні хроніки.

Гуртуючи князівства по їх політичних осередках, Шараневич та Лонгинів ділять державу Данила Романовича на князівства: Холмське з землею Люблинською; Володимирське з землями: Берестейською, Володимирською, Червенською; Галицьке з землями: Перемишльською і Львівською і Белзське з землями: Бужською і Любачевською.

Довгочасне правління (три з половиною століття) в Холмсько-Галицькій державі українських князів дало міцне упорядкування її життя на чисто українських церковно-релігійних і національно-політичних підвалинах.

Данило Романович мав чотирьох синів: Шварна, Льва, Романа і Мстислава. Свою державу він розділив синам, а собі залишив Холмсько-Белзське князівство. Після смерти Данила в Холмі й Белзі князував Шварно Данилович, а по його смерті (1281 р.) брат його Лев Данилович, який передав своє князівство синові Юрію Львовичові, коло 1287 р. По смерті Мстислава Даниловича Юрій Львович об'єднав знову князівство Володимирське з Галицьким і прийняв титул короля українського й князя Володимирського. Цей князь вступив з німецькими лицарями в союз і напав з ними на Новгород-Литовський. Литовці на чолі з Гедимином, коло 1315 р. заволоділи землею Берестейською. В цій війні Юрій Львович був забитий в 1316 р. під час оборони міста Володимира. Його похоронено в Холмі під собором.

По смерті Юрія Львовича князівства Галицько-Володимирське і Холмсько-Белзське перейшло до сина його Андрія Юревича, котрий вмер в 1324 р., оставив свою батьківщину своєму синові Юрію II Андрієвичові. Юрій II вмер в 1336 р. В нього дітей не було, й тому він передав князівство своєму родичові по молодшій лінії від Данила Романовича Юрію Даниловичові, правнукові Данила Романовича через сина його Мстислава, в якого був син Данило. Юрій Данилович був дійсним спадкоємцем Червоної Русі, таким він називає себе в грамоті до великого магістра Тевтонського ордена ще 20 жовтня 1335 р. Найбільшими містами Холмсько-Червоної землі були Холм, Володимир і новий Львів, побудований Данилом Романовичом між рр. 1250—1255 у пам'ять сина свого Льва. Після тих городів першими рахуються Луцьк, Белз та Перемишль.

Користуючись перервою старшої лінії Данило-

вичів, литовські князі й польські королі заявили свої претензії на землі цієї лінії, а власне Любарт Гединович литовський, князь Луцький, жонатий з донькою Льва Юревича, а другим шлюбом — з сестрою Юрія II, і Болеслав III Тройденевич польський, син Тройдена князя Черського і Марії, доньки Юрія I, князя Володимиро-Галицького. Галичане, князі і пани українські, в 1336 р. або 1337 р., визнали Болеслава Тройденевича князем Галицьким; Любарт зостався князем Володимиро-Луцьким, а на Холмсько-Белзським князівстві залишився Юрій Данилович. Болеслав Тройденевич недовго князував на Галичині; його вбили в 1340 р. за те, що він зачав сіяти латинство серед українського населення.

Прихильник Болеслава, король Казимир III, оголосив себе дідичем князівства і в тім же 1340 р. заволодів силоміць Львовом, Перемишлем і инш. містами й фортецями. Любарт же Гединович при допомозі татар одібрав завойовані міста й оголосив себе Володимиро-Галицьким князем. Сторону Любарта тримав Юрій Данилович Холмський. Тому Казимир, почавши нову війну з Любартом у 1349 р., не обминув і земель Юрія Даниловича. Казимир завоював Волинь, Галичину та Холмщину. Холм тоді ще рахувався столицею округ: Холмської, Белзської, Щекарівської (Красноставської), Грубешівської та инш.

Українське військо хоробро боронило Холма, але поляки його здобули.

В 1350 р. українці з литовцями витиснули польське військо з Володимира, Берестя, Холма та Белза, а инші міста передалися їм добровільно. Під владою Казимира залишився тільки один Львів та инші Галицькі міста. Війна повторилася в 1351 — 1353 рр.

В 1354 р. Литва замиралася з Польщею. Польща забрала Львів з Галичем і Перемишлем і Люблинську землю, а Литва забрала Володимирську, Луцьку, Берестейську, Белзську та Холмську землі.

В Холмсько-Белзським князівстві під головуванням Любарта, Юрій Данилович знов зостався князем і його союзником. В 1366 р. Казимир відібрав у Любарта і Юрія Холмського Бересть, Луцьк, Белз, Холм і Щебрешин. Юрій Данилович був залишений князем Холмсько-Белзським на легших умовах.

Казимир вмер бездітним в 1370 р. На польський трон вступив Людовик Венгерський. Цей король віддав Галицько-Львівську землю з частиною Холмщини своєму родичеві Владиславу Опольському. Українські князі на чолі з Юрієм Холмським зруйнували землі Сандомирську, Люблинську, Краківську зайшли до Тарнова, відібрали багато галицько-українських городів при допомозі литовських князів: Ольгерда, Кейстута та Любарта в 1376 р.

В 1377 р. Людовик з німцями взяв знову Холм, Городло, Грабовець з їх передмістями та селами.

Людовик примусом відібрав від Юрія Холмського князівство й назначив його старостою до смерти тільки Холма й Белза. Князем Холмсько-Червенських земель залишився сам Людовик до смерти (1382 р.). Після цього панувала дочка Людовика Марія. З Холмсько-Червенським князівством до неї відійшли землі: Сяноцька, Львівська, Перемишльська, Галицька, Теробовельська, а инші частини відійшли до Любарта, князя литовського (1387 р.).

Українські землі Холмсько-Червенського князівства були силоміць прилучені Ягайлом до Польщі. Він подарував їх своїй жінці Ядвізі. Тільки Белзська земля і частина Холмської з містами Белзом, Любачовом, Бужськом, Грабовцем, Городлом та инш. були віддані мазовецькому князеві Земовиту, а Берестейська земля Витовту Кейстutowичові, литовському князеві (1387 р.). Таким чином, Юрій Данилович, князь Холмсько-Белзський, з сином Іваном, зосталися без князівства.

В 1448 р. на Люблинському соїмі литовці внесли переконуючі докази своїх прав на цілу Городельську округу, покликаючись на те, що цю землею володів Витольд і що вона входила в склад Литовської Волині, яка була власністю Любарта, а по його смерті перейшла до Ягайли.

Іван Юревич, князь Холмсько-Белзський загинув в бійці з татарами на р. Ворсклі в 1399 р. Так без часу й сумно згасла остання галузь українських князів Холмсько-Червоної Русі.

Після того Холмсько-Червенська Русь тільки в обличчю Холмської землі продовжувала своє самостійне існування.

В Грюнвальденській бійці 1410 р. поляків з німцями Холмська земля мала свою окрему хоругву з образом білого ведмідя між трьома деревами.

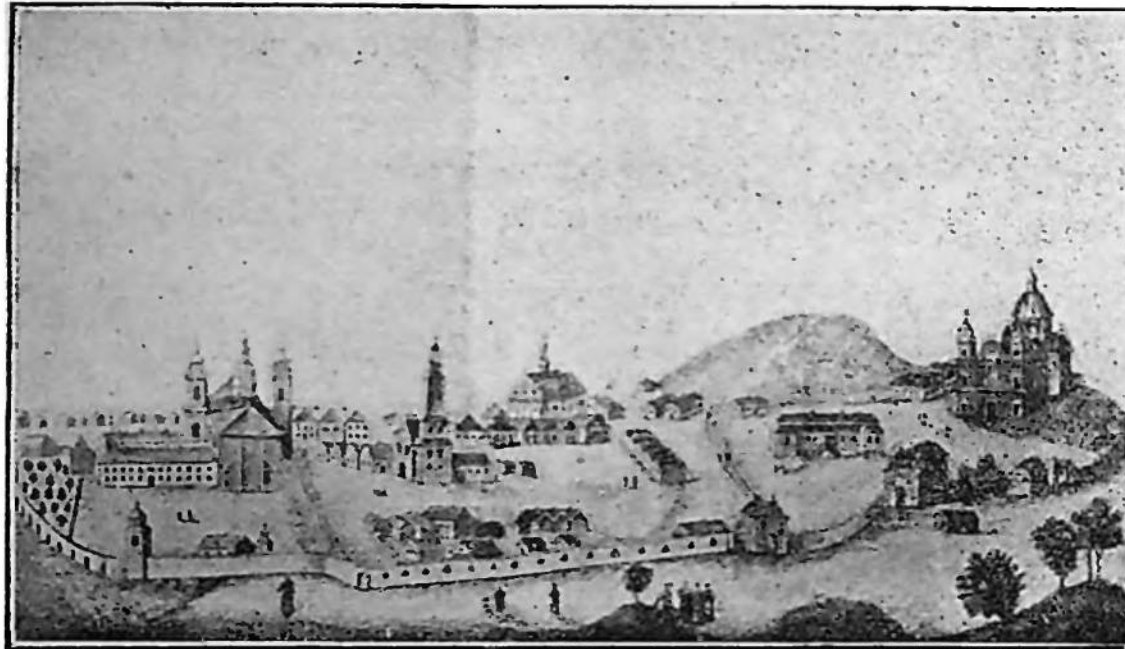
В 1462 р. Холмщина була перетворена в руське (українське) воевідство.

В 1462 р. Холмсько-Белзська земля була остаточно прилучена до Польщі, а останній князь цієї землі Теодор в 1481 р. утік з Литви до Москви. Таким чином в XV в. Холмщина була захвачена Польщею й прилучена до неї.

З цього історичного нариса ми бачимо, що Холмщиною раніш заволоділа Литва, котра мала величезний вплив на життя Холмщини, наприклад, Литовське юридичне право зосталося в цій землі до введення кодексу Наполеона, тобто до XIX століття. З часів Люблинської політичної унії (1569 р.) поміж Литвою і Польщею зпольщування і окатоличення українського населення на Холмщині не мало вже границь.

По першому розділі Польщі Холмщина відійшла до Австрії. В 1772 р. австрійське військо окупувало місто Холм.

В 1773 р. Холм був повернений до Польщі, а південна Холмщина з містами: Люблином, Замостем,

м. Холм у XVI столітті.

Грабовцем, Щебрешином, Городлом, Грубешевом і Белзом зосталася під владою Австрії.

По третьому розділі Польщі в 1795 р. частина Холмщини відійшла до Росії, а друга до Австрії.

В 1809 р. Холмщина ввійшла в склад Варшавського Герцогства.

По Віденському договорі 1815 р. вся Холмщина відійшла до Росії й була під її владою до 1915 р.

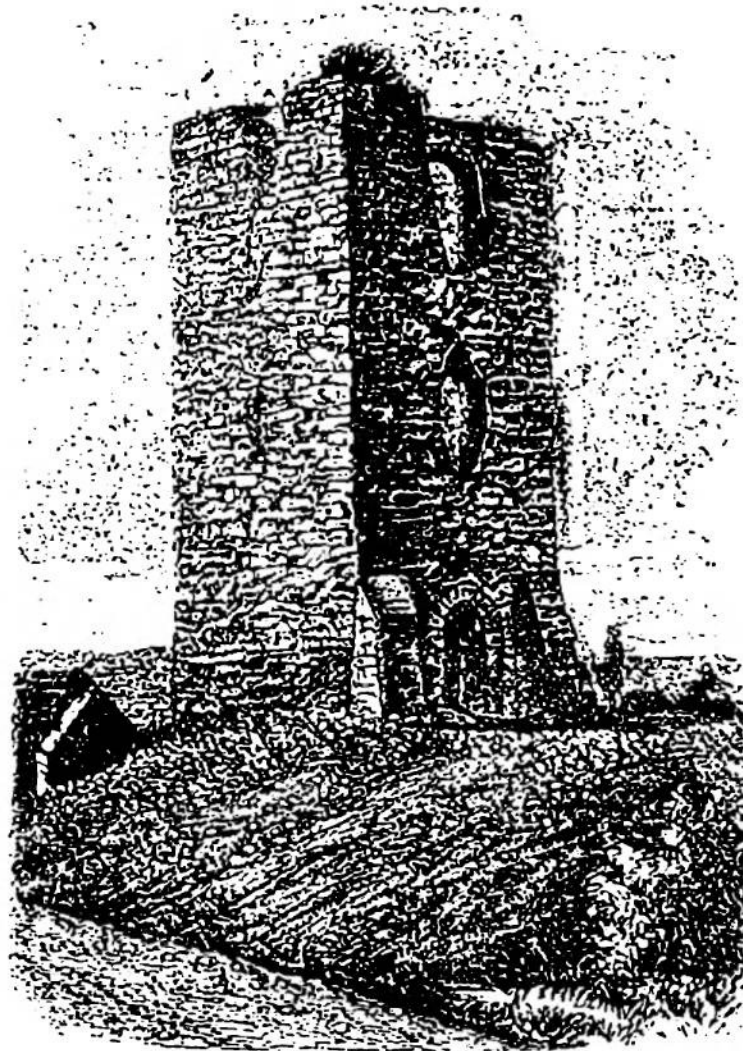
Виходить, що Холмщина була під пануванням

Литви, Польщі, Австрії й Росії різне число літ. Кожна, з цих держав мала свій вплив на національне та релігійне життя цієї країни й кожна з них залишила по собі сліди. На Холмщині нема майже шматка землі не политого кровю. Мало що не кожен п'ятдесят літ кров цієї країни лилася рікою, все віддавалося вогневі та мечеві, лишалися тільки руїни. Але Холмщина кожний раз відроджувалася як би для того, щоб знову обернутися в руїну.

Столпенська башта

Столпенська башта одержала назву від села Столпе, що знаходиться в 9 верстах від міста Холма. В старі часи Столпе було містом. Про це свідчить Іпатівська літопись.

Столпенська башта є пам'яткою „укріплених станів“ князя Романа Мстиславича († 1205 р.), батька славнозвісного Данила. Вона стоїть на шляху з Люблина до Холма й в ті часи охороняла дорогу на Холмщину від сусі-

дів. Збудована вона в другій половині XII століття з місцевого „дикого“ каміння на вапні з домішкою деревляного вугілля. Зовні башта чотирикутна, в середині — кругла з трьома півсклепами; взаввишки вона має 20 метрів, взавширки 5 метрів. Зверху башти була княжа кімната. Її кафельова підлога, що в своєму часі завалилася, була знайдена в 1909 р. на глибині 2 метрів.

З А Р Х И В У

Урядова українська мова

В 1576 р. король Степан Баторий запросив до себе де-яких українських панів листами, що були писані польською мовою. Пани образилися та написали до короля:

„Найяснійший милостивий короле! Наші вольности та права нарушаються тим, що з канцелярії вашої королевської милости посилаються до нас листи, писані польською мовою. За для чого ми просимо вашу королівську милість покірними прозьбами на будучі часи зберегти в цілості привілеї та свободи наші, наказавши, щоб до нас з канцелярії вашої королівської милости присилаємі були листи в руській мові“. (Акти Західньої Русі т. III, сторін. 187).

В 1632 р. українське панство зажадало, щоб усі документи писалися тільки в українській мові, а написані в других мовах рахувати не дійсними.

Дохід православного духовенства з землі

В одній грамоті Яна Замойського від 1643 р., яка видана попові села Потока (на Білгорайщині), говориться: „Коли поляк купить землю у руського, то з цієї землі десятину та инш. повинности по стародавньому звичаю повинен віддавати попові“.

Проти переслідувань

В 1766 р. 19 лютого король польський Станіслав Август звернувся до Холмського уніятського єпископа Максиміліяна Рила з наказом, щоб він припинив переслідування православних, не приневолював їх до прийняття унії і т. д. О цім же просить того ж владика й Андрій Замойський, який пише йому:

„Заборонення дизунітам відбудовувати старі церкви, або будувати нові на місці старої не згоджується з духом релігійної толеранції, тому нехай же ганебні та никчемні поступовання будуть усунені з вашої дієцезії та нехай дизуніти будуть zostавлені цілком в спокої“.

В. ПАВЛОВИЧ

ХОЛМСЬКА ЄВАНГЕЛІЯ .

XIII СТОЛІТТЯ

ВГАДАНА Холмська Євангелія належить до надзвичайно цікавих і цінних пам'яток холмської старовини. Вона своїм прегарним письмом, високо артистичними оздобами та чисто українськими місцевими виразами серед словянського тексту кидає яскравий промінь світла на високий рівень та суто український характер тодішньої культури Холмського князівства.

Холмський образ Божої Матері, якого, як свідчить предання, князь Володимир Київський привіз з Греції і подарував Холмській церкві Богоматері.

Хто переписав цю Євангелію — невідомо. Ні підпису переписчика ні дати його праці на ньому немає. Про те, що вона походить що найпізніше з XIII століття, свідчить характер її письма. Безсумнівним доказом її старовинного походження є запис Холмського князя Юрія Даниловича, зроблений на долинних полях рукопису, починаючи з першого аркуша. Запис цей зроблено „установом“ чорним чорнилом, яке від часу збігло. Сь його текст:

Въ имя ѿца и сина и сго дха се е князь юрия холмскыи сын данила холмского по смрти сина моего княза семена придала есмо къ цркви божон пречтѣон бгомѣри на богомоле бвчистое села стрижено слепче космово цуцнево з обема береги оба полз бѣгѣ блѣ шѣпа к столцѣ еппи холмское при бгомбезномъ калисти еппи холмскомъ и блазскомъ, да пребѣдѣть же непорѣшно подъ анадемоу за што зде дан гдн намъ побытъ и зракіе а по семъ и дѣтемъ нашимъ бвчнѣю памать аминь *).

Це значить: „В імя Отця й Сина й Святого Духа, Ось я, князь Юрій Холмський, син Данила Холмського, по смерті сина мого Семена, надав церкві Пречистої Богоматері, на вічисте (вічне) богомоліє села: Стрижево, Сліпче, Космово, Цуцнево з обид-

вома берегами по цей і по той бік Буга, в літо (від створення світу) 6884 (значить від Різдва Христов. 1376 року) до кафедри Холмської єпископії, при Боголюбивім Калисті, єпископі Холмськім і Белзськім. Хай будуть (зазначені княжі села при Холмській архієрейській кафедрі) непорушно, під загрозою анафеми (тому, хто відважиться відняти їх). За цей дарунок тут дай нам, Господи, пожити й бути здоровьми, а після нас — і дітям нашим (коли вони вмруть) вічну памать. Аминь.“¹⁾

Запис на Євангелії Холмського князя Юрія Даниловича, в якому згадується Холмська катедральна церква й Холмський єпископ Калист, свідчить, що ця

Копія образу євангелиста Матвія з Холмської Євангелії XIII століття.

Євангелія вживалася для відправ Служби Божої в Холмськім соборі. В першій половині минулого століття ця дорогоцінна пам'ятка Холмщини опинилася в Москві в руках збірача старовини Н. П. Румянцева й перед війною ми її бачили в Румянцевськім музеї. Яким це чином Холмська євангелія перемандрувала до Москви — невідомо. Можна лише припускати, що або уніятські чернці-василіяне, які володіли холмськім собором, „виключили стару книжку з ужитку“ й пустили в приватні руки, або хто-

¹⁾ Зазначені в цьому запису села були „придані“ церкві Пречистої Богородиці в Холмі. Вперше, як свідчить літописець збудував цю церкву Київський князь Володимир, призначивши до неї „попа гречеського закону“ й подарувавши їй образ Божої Матері, привезений з Греції, тепер відомий під іменем „Холмського“.

небудь з росіян просто загарбав її підчас обняття влади на Холмщині.

Холмська рукописна Євангелія є взавбільшки в цілий аркуш. Написана вона на пергаменті чудовим уставом XIII в. Чорнило, яким вона написана, так добре заховалося, неначе б книжка вийшла з рук переписника зовсім недавно.

Окремі частини Євангелії починаються ручними, кольоровими й позолоченими образами євангелистів.²⁾ Заховалося три образи; немає образу єванг. Іоана. Підне є уваги, що чудові малюнки Євангелії виконані в східному, зукраїнізованому византийському стилі. Це є доказом того, що й церковні образи того часу були мальовані в тому самому стилі, бо переписник Євангелії не міг не користуватися зразками іконопису, які мав перед очима.

Після образів євангелистів іде сама Євангелія. Вона починається Євангелією від Іоана й саме тим

Холмський Кафедральний Собор.

відділом першої глави, яку встановлено читати на Великодній літургії. Взагалі, читання цієї Євангелії розкладені не по порядку євангелистів, починаючи з Матвія й кінчаючи Іоаном, а по неділях і седмицях, починаючи з неділі Великодня.³⁾

Той факт, що ця Євангелія була так гарно переписана й артистично прикрашена, є доказом розвитку на Холмщині в XIII стол. української культури взагалі і письменництва зокрема. Переписування церковних книжок тут було улюбленою справою не тільки осіб духовних, але і цивільних, як рівно ж і членів княжих родів. Отак вславився переписуванням книжок Волинський князь Володимир Василькович. Своім правописом і письмом Холмська Євангелія дуже близька до рукописної Галицької Євангелії (1265 — 1301 рр.)⁴⁾ і це є доказом спільності культури Холмщини й Галичини.

Особливо цікава Холмська Євангелія своєю мовою. Вона написана тодішньою словянщиною, але під

великим впливом народньої української мови. Ось кілька прикладів:

Переписник у де-яких випадках уживав народньої вимови імен: Ілья, Марья.

„яко же пастухъ отлучаетъ овца отъ козлищъ. (Мф. 25 гл. 32). Пастух замість—пастирь.

„рибаріє поло(с)каху мрежы“ (Лук. 5 гл. 3 ст.); в теперішньому словян. тексті: „рибаріє измываху“.

Ангель бо Господень на всяко врѣмя мьяшеся въ купѣли“ (Іоан. 5, 4); в теперішніх: „Ангель бо Господень на всяко лѣто схождаше...“

„Братья, встаньте, спасенье; помните слово і т. инш. в теперішніх євангеліях: братія востаните, спасені, поминайте слово.

Після слів: никто й ничто завжди йде, згідно з вимогою мови, не: „Бога никто же не видѣ нигдѣ же“; и безъ Него ничто же не бысть“; в теперішніх Євангеліях, стосовно до вимог грецької мови, це не не вживається: „Бога никто же видѣ

НАСТОУПАСХУ. СЪУА. СЪШАНА. ГЛА.
НСКОНИТЕ СЛОВО ПЕРВОЕ СЪБЛА. НЕЪБЪ СЛОВЕ СЪБЪТНЪ
 КОПИ СЪБЛА. НЕКАТЪ БЪ БЪША. НЕ СЪЗНОМНУТЪ ЖИВЕ БЪТ
 БЪТОДЪ ЖИВОТЪ БЪ ЖИВОТЪ БЪ БЪТЪ УАВНОА СЪТН
 СЪБЪТЪ БЪТЪ ДЪ БЪТНЪ СЪНТЪ СЪНТЪ СЪНТЪ СЪНТЪ СЪНТЪ
 СЪТЪ УАВНОА ПОСАПЪ СЪБЛА СЪНТЪ СЪНТЪ СЪНТЪ СЪНТЪ
 БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ
 ДА БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ
 ТЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ
 ТЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ
 ПРОВОЩА СЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ
 РЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ
 ЗНА БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ
 ЖЕНХЪ ПРНТЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ
 ИДЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ
 ВИГНО ПОХОТН ПЛОТЪ СЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ
 БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ
 ПЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ
 В ПАСЪ. НЕ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ
 УА ДА БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ
 СЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ
 ЖРІКО ХЪ ГРАДЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ
 БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ БЪ

Копія першої сторінки Холмської Євангелії XIII століття нигдѣ же“ (Іоан. 1, 18); и безъ Него ничто же бысть“. (Іоан. 1, 3).

В Холмській Євангелії зустрічаються чисто народні слова, як напр.:

„не могущих лиха что сотворити“.
 „иде по немъ одѣ(я)нъ понявою по нагу“ (замість одѣянъ въ плащаницу“).

Замість час (время) вживається слово година: „грядетъ година... егда мертвіи услышатъ гласъ Сина Божія“ й інші.

Чи існує в даний час у Румянцевськiм музеї ця пам'ятка української старовини Холмщини — відомостей немає. На жаль, ні перед світовою війною, ні після неї ніким не dokonано більш чи менш поважного дослідження цієї цікавої Євангелії. Єдиною на Холмщині друкованою справою, присвяченою цій Євангелії була стаття свящ. Н. Миловського в „Холм. Народн. Календ.“ зр. 1903. Але вона занадто поверхова й тенденційна, щоб можна було трактувати її поважно.

²⁾ Образ Євангелиста Матвія, який тут містимо, є копією зробленою з оригіналу для музею Холмського Брацтва.

³⁾ Такого роду Євангелії, в яких читання розкладені по тижнях, називаються з грецького апракосами (апракос — тижневий); євангелії, розкладені в порядку євангелистів, відомі під назвою тетроевангелій (чотиреєвангелій).

⁴⁾ Один примірник цієї Євангелії був у „Брацькому музеї“ в Холмі. В цьому музеї перед війною було зібрано біля 50 старовинних Євангелій і біля 70 примірників інших книжок Холмщини XV і XVI вв.

ВОЛОДИМИР ОСТРОВСЬКИЙ

ХЛОПСЬКІ СИНІ

Роман

з життя Холмщини (1905—1924).

Частина перша

(Продовження)

IV.

Коли Олесіюк вернувся в село, вже було темно. Він ішов біля дому священника. З вікна, широко відчиненого й яскраво освітленого, виривалися хвили вільного сміху. Говорило разом кілька осіб. Враз усе стихло. Натоміть промовило п'явину, промовило вогненним голосом розбурханої молоді стихії, гарячої, нестримної, бунтарської. Він знав, що це грала вона. Він не раз чув її гру, але вперше відчув оцю силу її душі, цей грізний протест. Йому стало ніяково. Який він розгойданий, хиткий в порівнянні з тим міцним, відшлифованим духом, що промовляє через струни. Останній акорд, і мелодію змінили оплески.

— Це Москвин та семинарист скаженіють, — подумав.

Схиливши голову, пішов до школи. Не запалив лампи. Ходив, як завжди вперед та назад і прислуховувався до музики, що ще звучала в його вухах. Самітність, здавалось, відсунула стіни кудись в безмежність і перетворила кімнату в пустелю. Він губився в ній. Був такий маленький, нікчемний, нікому непотрібний.

Вийшов. Село спить. Якось мимохіть іде в напрямку хати священника. Глянув — і спинилося биття серця. На східцях ганку хтось сидів, опустивши голову на руки, ніби плачучи.

— Це вона, — подумав він, хоча в темноті майже неможливо було її впізнати.

Спинився. Пішов далі. Дійшов до кінця села, вернувся.

Почула чи відчула.

Зійшла з ганку, іде до фіртки.

— Олексю Івановичу, це ви?

— Я, — відповів він, відчувши в грудях якесь неземне тепло.

— Чому ви не спите? — спиталася вона півголосом.

— Тому, що й ви не спите.

— Не кажіть банальностей.

Не відповів. Мовчали обоє. Руки її лежали обіч

його рук на фіртці. Він відчував, що з них через простір щось передається йому.

— Вміраю з нудьги, — забалакала вона перша.

— У вас же так весело?

— Хіба ж ви не знаєте веселости для чемности.

Він не знав її, він лише читав про неї в книжках.

— Хіба ж ви так грали, — підкреслив він, — теж для чемности?

— Ні це було щиро.

— Протест? — знову підкреслив він.

— А хіба ж ви чули?

Помовчали, відгорожені один від одного фірткою.

— Я бачу, — почала вона тихо — в вас чутливе серце. Дійсно, це був протест.

Вона мимохіть доторкнулася до його руки й не відштовхнулася. Тепло її тіла враз наповнило всю його істоту. Він не ворухнувся, щоб не злякати її, неначе б це була не її рука, а якась райська пташка.

— Почали грати преферанса, — знову доторкнулася вона до нього якимсь незаним досі дотиком, — і я вільно зітхнула.

Голос її затремтів. Йй хотілося оповісти йому, як Москвин сватав її, але стрималася. Лише щиро засміялася:

— Які є смішні люде?

— Хто? — спитався трохи стрівожено.

— Не ми, натурально, — поклала вона сміливо свою маленьку долоню на його руку, — ні, ми люде драми. Я знаю вашу душу...

Неначе хтось стряхнув усю його істоту. Він поборював себе. Хтів освідомити собі те, що діялося з ним у цей момент. Розумів, що момент важливий, що він повинен щось сказати, й те щось буде мати якесь величезне, рішаче значіння, але не міг. А може не встиг. У той саме момент почулося з вікна:

— Ніно.

— На добраніч, — шепнула вона, стискуючи його руку. Він притиснув її руку до гарячих вуст.

— Пустіть же, — шепнула й ще раз стиснула його руку.

Він стояв, прислуховуючись до шороху її одежі.

— ...але коли джерелом твоєї філософії є спідниця... — прозвучали в його голові слова Захарчука.

— Дурень, — подумав і тихо пішов до дому. Протоіерей чекав на ганку.

— Ніно, ти добре обдумала?

— Так, офіцер для мене не пара...

Біля першої години в ночі Москвин почав прощатися. Його не затримували.

— Все ж ви дозволити мені бути в вас? — тихо спитався він Ніну, улесливо дивлячись в її чисті прозорі очі своїми мишиними очима.

— Прошу, але це нічого не змінить.

Москвин вклонився, стукнувши закаблуками.

Всі вийшли на підвірок. Місяць гойдався меж хмарок і сріблїв сонну землю.

Коли фіякр рушив з місця, семинарист голосно зітхнув:

— Слава Богові, одним конкурентом в мене менше.

Всі засміялись.

— Ще б мені оцього революціонера посадити в тюрму, — жартував далі семинарист, — то можливо, що й „Ісаїя залікував би“...

— Не знаю, чи доведеться йому це? — засміялась Ніна.

Заруба не сказав ні слова. Прощаючись з семинаристом, він ледве доторкнувся до його долоні.

— Ось ще одним конкурентом менше! — засміявся семинарист. — Панно, Ніно, копніть ви своєю чудовою ніжкою всіх цих військових і шпаків — синів міра сього. Підтримайте духовні традиції. Подайте десницю свою мені, грішному й недостойному рабу. І отець ваш небесний і земний благословить вас. Благословіте, отче протоіерее!

Він станув перед Ніною навколішки, тут же, на піску.

Священик засміявся.

— Тату, благословіть швидче, — гукнув Коля, — така чудова нагода позбуватися злежалого товару.

— Ідіть краще виспіться, — сміялась Ніна, — та й начальство за псування штанів може вуха накрутити.

— Вскую отринула мя есі, — зітхнув семинарист і, подрапавши потилицю, почав прощатися.

— Але віра моя не оскудіває в мені...

Проходячи коло школи, величезні чорні вікна якої дивилися, як очі якоїсь примари, семинарист подумав.

— Спить, йолоп. І можливо, що в його дурній макитрі зараз сьняться її сарнячі ніжки, її венерині ручки, її очі, як безодня оцього неба...

Вийшов у поле. Присів на горбику й замислився. Й поволі відчув, що душа його в цій тиші й красі всесвіту тане й зникає з усім її богословієм і іншими премудростями. З очей закапали сльози.

А там, у школі, Олесіюк, лежачи на своєму дешевому залізному ліжку, думав без звязку, напівсвідомо. Більш переживав, ніж думав. Тепло її тіла не сходило з його руки. Роскоші той близької відстані між нею й ним там, коло фіртки, він відчував тепер так, як би ця відстань зовсім не змінилася...

„Коли ж філософія твоя має джерелом...“ знову забреніло в його вухах.

— Спати, забутись, перемогти себе...

Десь далеко туркотів фіякр.

Олесіюк раптово підвівся.

— Москвин від'їхав. Невже ж вона... вже його?..

Він упав назад на подушку й його облив зимний піт.

Протоіерей довго молився, просячи Бога допомогти йому в вирішенні долі дочки.

Коля чув це й сердився.

— Ну й хіба ж це нормальні люде? Замість жити — ниють. Замість спати — мріють та шепотять. Ех, коли б грошей роздобути, не так би я ночі проводив!..

Повернувся на бік і захрапів.

Протоіерей тихо вийшов із свого кабінету, де спав з моменту смерті дружини, підійшов до двері сина й перехрестив. Далі, підійшовши на пальцях до двері спальні Ніни, прислухався.

— Теж спить. Бідна моя сирітка. Хай благословить тебе Господь.

Перехрестив дверь у повітрі й пішов до кабінету.

Ніна не спала й все чула. Любов до батька змішалася з жалістю.

— Був би щасливий, коли б я вийшла заміж. Заспокоївся б. Але... хіба ж у цьому житті? В світі щось кипить... Щось станеться... Мене щось тягне... Але куди? що? Невже революція?...

В уяві виросла постать студента Заруби. В душі відгукнулися його слова:

„Ви, жінки, повинні вийти на нові шляхи“...

І раптом, як це бачила вона в кінематографі, енергійне таємниче, але холодне обличчя Заруби замінилося світлим сумним обличчям Олесіюка.

Світало.

(Продовження буде).

Література українською мовою

Свящ. П. АНТОНОВИЧ. Холмська Русь (Холмщина). Історичний нарис. Житомир. 1919 р.

ВАВРИСЕВИЧ М. Лісова казка. Песа для дітей. Вид. „Світа Дитини“. Львів. 1922 р.

ОМ. ВИТОШИНСЬКИЙ. Богогласник. Ляйпціг.

С. ЛЮБАРСЬКИЙ. Івась Забірович. Оповідання. „Холм. Нар. Лист.“

В. ОСТРОВСЬКИЙ. Хома Дубило. Історичне опов. з часів Богдана Хмельницького. Вид. „Русалка“. Львів. 1922 р.

ЙОГО Ж. Вівці й пастирі. Оповідання. Вид. „Русалка“. Львів. 1922 р.

ЙОГО Ж. Веселі оповідання. Вид. „Син України“. Варшава. 1922 р.

ЙОГО Ж. Соняшник. Песа-казка. Вид. „Світ Дитини“. Львів. 1922 р.

ЙОГО Ж. Холмські оповідання. Вид. т-ва „Просвіта“. Львів. 1923 р.

ЙОГО Ж. Земля. Оповідання. Календ. „Просвіти“ на 1924 р. Львів.

ЙОГО Ж. Нові шляхи. Опов. календ. „Просвіти“ на 1925 р. Львів.

ЙОГО Ж. Хлопські Сини. Роман. „Наш Світ“. ВАСЬКО ТКАЧ. Байки. Біла.

Посол С. ЛЮБАРСЬКИЙ

МІСТО ЧЕРВЕНЬ

I.

Холмщина, Галичина та частина Волині колись носили назву: „Червона Русь“. Цю назву вони одержали від старого міста Червеня. Ким та коли побудоване було це місто — невідомо. Знаємо лише, що Червень належав до числа найстарших українських осель та що він існував уже в ту добу, коли тільки почали збиратися ці українські землі в одно князівство. Словом, місто Червень є прапрадідом усіх червенських городів.

Вперше про Червень згадується в Іпатівській літописі під 981 р., де сказано так: „Іде Володимир к Ляхам і зая гради їх, Перемишль, Червень і інші городи, іже суть і до сего дне під Русю“.

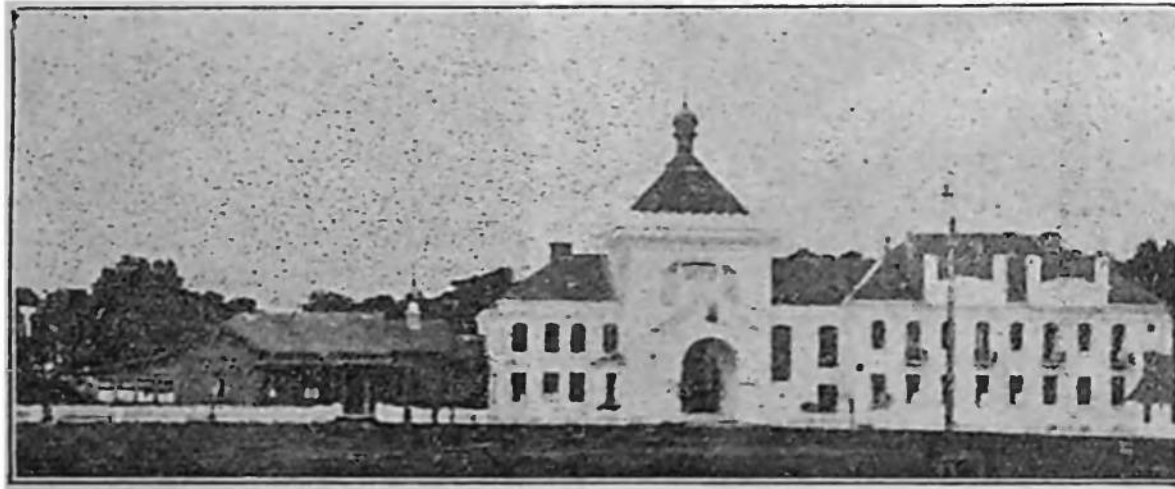
Де-які польські історики, на підставі цього запису, твердять, що Червень та Перемишль були польськими містами. Твердження це є безпідставне і ось чому. Після виразу „і зая гради їх“, стоїть в літописі протинка, а не дві крапки. Звідси висновок, що вираз „зая гради їх“ не відноситься до городів Перемишля та Червеня.

град града, якоже не остатися ні єдиної всі племені, еже притчею глаголють Книги: не оставлешюся камень на камені. Сію же нарицають Белжане злунощ, сія бо нощ злу ігру ім сигра: повоевані бо беху прежде світа. Мстиславу же рекшу: „пожалуй брата Олександра“, і Данил воротися в Володимир, отіде од Белза“.

В 1231 р. знову почалася боротьба, яка закінчилася тим, що „рядом же дасть Белз і Червень Олександру“.

В 1235 р. під час боротьби князя Данила з князями Михайлом та Ізяславом біля Червеня знову точилася страшна війна.

В 1268 р. в літописі сказано, що після війни з ляхами „Шварно поїде к Холмові, а Володимир поїде к Червену, ту бьшет отец йому Василько, із Червена же поїде к Володимерю. Пришедши же ім домов, і посем Ляхові почаша воевати около Червена, тоє же неділі, і не вземше нічого же і тако поїдоша назад“. Болеслав князь ляцький прислав посла до Василька сказати йому, що він хоче помиритися

Манастир у Турковичах, б. передмісті стародавнього Червеня.

Під 1097 р. місто Червень згадується вдруге під час боротьби поміж князями Святополком та Давидом, де сказано: „і ізиде Давид із города, і прийде в Червень“.

У 1121 році говориться: „Том же літі приходи Ярослав з Ляхи к Червеню, при посадниці Фомі Ратиборичи, і воротися опять, не вспівше нічтоже“.

Під 1157 р. записано: „І почася Володимир Андреевич просити воевати, і пусті Порги, і іха к Червну, Червняне же затворишася в городі...“

В 1163 р. „воеваша Ляхове около Червеня“.

Під 1173 р. говориться: „Володимир же посла ко Святославу Мстиславовичу, прося у него Червеня... Святослав же да йому і крест к нему цілова помагати йому; і поїде Володимир к Червеню і с матерю“.

В 1205 р., „Олександру сідащу в Володимирі, а брату його Всеволоду в Червені, Литва же і Ятвязі воеваху, і повоеваша же Турійськ і около Комова але і до Червеня і бишася у ворот Червенських, і застава бе в Уханях“.

У 1221 р., під час боротьби князів Олександра з Данилом та Васильком говориться, що „В суботу же на ноць поплєнено бисть около Белза і около Червена Данилом і Васильком, і вся земля поплєнена бисть: боярин боярина пленивше, смерд смерда,

з ними, щоб Василько приїхав на раду до Тернави. Біля Грабовця він довідався, що його ошукали, почавши воювати біля Белза. „Василько же поїде вборзе од Грабовця, Шварном і сином своїм Володимиром, і прийдоша ко Червну, і видіша, оже села горять, а Ляхові воюють, Василько побив Ляхів і вигнав в свої землі“.

В 1288 р. князь Юрий Львович просить у князя Володимира, щоб він не відбирав від нього городів: Белза, Червеня та Холма,

II.

Червень був головним містом усіх червенських городів: Галича, Перемишля, Белза та инш. З Белзом та Холмом завжди єднається і округа Червенська.

Шварно, син Данила, князя Холмського, княжив у Холмі, Белзі та Червені. По смерті Шварна (1271 р.), Холм, Белз та Червень перейшли до рук князя Льва Даниловича, а той передав це місто своєму синові Юрію Львовичові.

Червень був столичним містом удільного князівства, хоча, правда, недовго. Князями його були тільки: Всеволод Всеволодович (1205 р.) та Юрій Львович (1288 р.).

З часу відродження міста Холма при Данилі, князі Холмському, Червень хоч і стратив перше місце серед тодішніх городів Червоної Русі, але до кін-

ця XIII століття він ще рахувався за сильну фортецю. На початку XIV століття Червень в історичних актах уже не зустрічаємо, навіть як фортецю. Є лише блідий спомин у Никонівській літописі, де в числі єпископів, присутніх у 1415 р. під час виборів в Новгородку на Литовсько-Руського митрополита Григорія Семивлеха, споминається Червенський владика Павло.

III.

Тепер стає питання: де знаходився Червень? Ходаковський, Шафарик, Зубрицький, Мацієвський,

Турковицький образ Божої Матері.

Барсов, Іловайський та Шараневич находили сліди Червеня в південно-східній частині Холмщини на Томашівщині. Всі вони твердять, що Червень лежав над річкою Гучвою, нижче міста Волиня, там, де є село Чермно, біля містечка Тишовець.*)

Про те саме свідчить історія. Ми бачимо, що коли князь Василько вийшов з Грабовця напереріз полякам та дійшов до Червеня, то побачив села, що горіли, та воюючих поляків. Ясно, що Червень був недалеко від Грабовця; так воно і є, Чермно від Грабовця знаходиться в 20 верстах. З цього можна зробити висновок, що Червень був поміж верхівлями річок Вепра та Гучви. Шукати Червеня на південь від цієї місцевості не можна, на підставі знову таки історичного факту: переправи польського війська через Вепр при відході в Польщу після нападу на Червень та Холм, учиненого Кондрадом.

Другий історичний факт мав місце у 1221 р. „Во суботу, в ночі поплнено бисть около Белза і около Червеня Данилом і Васильком“. Ясно, що Червень лежав від Белза не далше 50 верст, бо Данило й Василько не встигли б зруйнувати околиці цих двох городів у такий короткий час.

Князь Володимир у 1173 році сказав князеві Святославу (Мстиславичові), якій просив у нього да-

*) В „Очерках руської історичної географії, видання професора Варшавського університету Н. П. Барсова, говориться: „На рубежі Галицько-Ляцьким, є річка Хучва (Гучва), на якій Чермно, на місці старого Червеня“.

В історичному атласі, зпорядженому К. Твелькмейстером видання Корабльова-Саратова (II-ге видання 1864 р.), на сторінках 10, 12 та 13, місто Червень значиться там, де нині село Чермно на Томашівщині.

На мапі Галицько-Володимирська Русь при синах короля Данила Романовича, 1246 р., Червень значиться у цьому місці, де нині село Чермно.

ти йому Червень: „З Червеня мені ближче буде зноситися з Галичом“.

Що Червень був недалеко від Володимира свідчать слідуєчі історичні події:

1. В 1098 р. С-ятополк, знявши осаду Володимира, пішов в Червень;

2. В 1157 р. до Червеня підступив Володимир Андрієвич, князь з Володимира міста;

3. В 1209 р. Литва та Ятвяги „пакости творять“ біля Володимира та Червеня;

4. В 1268 р. Василько з Червеня пішов до Володимира.

IV.

Тепер звернемося до самого села Чермна та його околиць і ту пошукаємо свідків минувшини.

Чермно стоїть у півверсті від р. Гучви з лівого боку, недалеко від р. Грабарки, яка впадає в Гучву. В версті від Чермна, вверх по Гучві, є село Вокиїв.*) У східній стороні села в 250 сажнях, та 40 сажнях од Гучви, серед сіножат, знаходиться урочище „Замчисько“. Це є круглий земляний вал, який зберігся в цілості; він має вигляд овала, завдовжки 184 сажні. Вал цей оточує площу землі в 60 сажнів взавдовжки та 37 взавширшки. Висота вала має до 12 локтів, рівна, а поперек має до 16 локтів. З північної сторони вала є спуск, який є подібний до воріт і має взавширшки, до 20 локтів.

Як оповідають старі люде, колись між селом та Гучвою також були вали та шанці.

Стара Турковицька церква.

Коли ми обійдемо околиці села Чермна, то знайдемо там такі урочища та оселі: Кінське, Римарщина, Попівщина, Турковичі, Бабин-Копець, Золота Гірка, Переспа, Тишівці, Монастирище та інші. Всі ці назви мають тісний зв'язок поміж собою: Кінське, Римарщина, Попівщина, Грабарка, Замчисько, Монастирище та Золота Гірка є ніщо інше, як складові частини одної міської оселі. Серед місцевого населення зберіглося предання, що тут колись було місто, яке розкинулось на кілька верст; отже наведені назви, відносяться до тих кварталів, з яких складалося місто Червень. Кінське — торговиця кіньми, Римарщина—тут жили римари, Попівщина—жили попи, Грабарка—жили грабарі, що виробляли шкіри і полоскали їх в річці, яку і назвали Грабаркою; цим промислом і досі займаються міщане містечка Тишовець, Замчисько — місце княжого замку, Монастирище—монастир. Біля Замчиська земля вже давно ореться. Там знаходять багато людських кісток, мідяні хрестики, гроші, пацьорки та инш. На урочищу Золота Гірка попадаються під плугом цегли. Перес-

*) Шлях до Кніва (во Кнів).

па—тепер село з західної сторони від Чермна, це були передові оборонні вали та шанці. Вокиїв — вулиця Київська в сторону Києва. Турковичі — село з східної сторони з правого берегу р. Гучви. Село дістало назву від того, що з цього місця татари (назви турки та татари нарід змішує) брали місто Червень. А стояли тоді татари станом недалеко Грубешіва, через що ця місцевість і називається „Татарські Гори“. Тишівці — квартал шевців, які шили чоботи для міста. Тишівецькі міщане і досі шують оригінальніші чоботи. Про назву Тишівець заховане в народі таке предання. Одного разу їхав князь з Червеня. Зустрінувши чоловіка, спитав його хто живе у цьому кварталі. Той відповів: „Ту шевці“: Так ця частина й стала називатися „Тушевці“, а потім „Тишівці“.

Залишається ще саме цікаве урочище — „Бабин Копець“, якого мені старожили вказували в гаї, недалеко від монастиря. Про цей „Копець“ зберіглася в народі легенда про зраду баби.

Коли татари підійшли до Червеня та не могли його взяти, ця баба навчила їх, яким чином вони можуть увійти до міста. Татари, побоюючись, щоб вона не зрадила, коли вони її відпустять, вбили її. Місце де похована баба, і зветься „Бабин Копець“, „Бабина Могила“.

III.

Рештки Червеня розкинуті по низині. Це свідчить про його стародавність. Історик Йорнанд, описуючи словян, які жили в ту добу, каже, що болота та гаї служили їм замість городів.

Пізніше словяне стали вибирати для будови міст уже пункти високі. Найбільше до цього спричинилися напади татар у XIII в. Підчас наїзду татар спаслося лише те, що було на недосяжній височині, а все, що було на низинах, загинувало. Несприятливе топографічне положення Червеня спричинилося до того, що після зруйнування його татарами воно більше вже не відновилося.

Б. К.

Національно-культурна праця на Холмщині ПЕРЕД СВІТОВОЮ ВІЙНОЮ

I.

Холмщина. Якесь незвичайне слово. Скільки найрізноманітніших почувань, думок, волевих рухів воно викликає в людях. І не тільки в своїх, але й в чужих. Хто з українців більш чи менш добре знає цю невеличку прибузну смужку землі з містом Холмом, б. столицею могутніх володарів східної Європи

Ще менше знають Холмщину сусіди. Майже зовсім не знають її. І не знаючи, заперечують саме існування там окремого українського (руського) народу. Але раз-у-раз холмщане виявляють своє національне збірне й індивідуальне „я“, й виявляють його так несподівано, так своєрідно, що мимохіть викликають здивування й серед своїх і серед чужих.

Село Гусинне на Грубешівщині.

Романа й Данила? Кому відомі її пам'ятки славної політичної й культурної старовини? Чи багато є таких фільольовів, які знають, що на численних говірках Холмсько-Підляського краю можна простежити всю історію розвитку української мови, починаючи з тих давно забутих часів, коли ще вживалися форми: куень, вуел (кінь, віл)? А як мало таких, які знають душу сучасного Холмщанина, його мову, пісню, звичаї, побут! Його внутрішні переживання, його спосіб реагування на зовнішні події!

Такою несподіванкою для сусідів, між іншим, були результати виборів до Союму й Сенату в 1922 р. „Неіснуючі“ українці Холмщини з Підляшем дали аж 7 послів і 1 сенатора, видають часопис, мають культурно-освітню організацію „Рідна Хата“ з філіями, аматорські гуртки й т. д.

Але все це було й є несподіванкою лише для тих, хто не знає Холмщини, хто не стежив за її національним життям як перед війною, так і підчас її, на місці й на „вигнанні“.

II.

У той час, коли русифікаційна праця зовні покривала все життя Холмщини, в нетрах її це життя йшло своїм природнім національним шляхом. Маса народня залишалася сама собою. Вона так само, як і перед століттями, балакала своєю українською мовою, співала свої рідні старі пісні, навіть складала нові на ті

ТИПИ ХОЛМЩИНИ

Селянка з Грубешівщини.

чи інші події, додержувалася своїх батьківських звичаїв, берігла особливості свого побуту й т. д.

Цьому сприяла інтелігенція, особливо та, що стояла близько до мас — священники, вчителі, дяки — й що майже вся вийшла з народніх нетр. Тут треба зауважити, що холмська інтелігенція значно відрізнялася від свідомої української інтелігенції інших українських земель. В її діяльності ми бачили більше інстинкту, ніж свідомості. Не місце тут вивчати це психологічне явище, що зросло на ґрунті своєрідних місцевих умов. Скажемо лише, що трудно уявити собі холмщак-інтелігента в іншому світлі. Перед ним стояла загроза денационалізації маси, і він, з натури практик, реальний політик і ворог доктринерства, використовував усі можливості, щоб хоча що-небудь зробити для свого народу. Він ніколи не ставив собі гасла: або все, або ніщо. Не маючи можливості при царському режимі вести відкриту національну політику, він її, так би мовити, „перешварцовував“, тягнув і пхав усюди, де тільки було можливо. І це робилося так тактовно й зручно, що „власність імуції“ майже нічого не зауважували, а часом і самі цій справі допомагали. Але взагалі тяжка була ця праця, й потрібна була не аби-яка витримка, впертість і посвята, щоб на величезному чужому намулі виплекати для народу хоч одно зернятко рідної культури.

III.

Після 1905 р. почали холмщане заходитися біля друкованого українського слова — часописів та книжок. У той же час з'являються свої власні літературні сили. Про створення видавництва виключно українського не могло бути й думки. Доводилося холмща-

кам перетягувати рідне слово непомітно, між чужим. У Холмі повстав тижневик у двох мовах: українській і російській „Братская Беседа“. Його політичного напрямку не брали під увагу ті, хто прагнув бачити надрукованим хоч одно рідне слово. Появляються тут українські вірші, оповідання, статті, дописи. І на всіх холмських діалектах.

Незадовольняючись цим органом, почали холмщане випускати окремі видання. В збірці „Завѣты родной старини“ появилися перші українські вірші холмщаків: Бережницького, Васька Ткача (Остапчука), Володимира Островського, Рішоти та інших. Той же В. Ткач видав окремою книжкою кільканадцять своїх українських байок. З'явилася й своя власна українська белегристика. Але віпхнути хоч що-небудь з неї до російських часописів не було жадної можливості, й тому майже все друкувалося мовою російською. Пощастило якось С. Любарському вмістити коротеньке оповідання українською мовою з життя холмських міщан з часів Данила в „Холм. Народ. Листку“ з 1914 р. *) Оскільки зайшлий елемент присікався до всього українського, видно хочаб з того, що назви оповідань В. Островського „Марко Верхун“ і „Якуб Мотузок“, виданих окремими книжками, викликали „незадоволення“ в офіційних колах...

IV.

Не маючи змоги писати й друкувати українською мовою, холмщак-інтелігенти значну частину своїх сил віддали рідному фольклорові. Записування

ТИПИ ХОЛМЩИНИ

Селянин з Томашівщини

звичаїв, побутових явищ, пісень стало потребою майже кожного холмщак. Появилися пристрасні аматори цієї цікавої роботи. Відпусти, куди сходилися лирники, були їх національним святом. З шитком та олівцем в руках вони цілі години вистоювали біля народніх співців, жадливо схоплюючи вострим вухом кожне слово, кожну діалектичну відміну звука. Особливо багатий матеріял давали такі відпусти, як холм-

*) „Івась Забірович“. Оповідання.

ська „Пречиста“ (8 вересня), Яблочинський та Турковицький. Решта роботи доконувалася на місцях, по селах. Найбільше в цьому відношенні зробили народні вчителі.

Серед збирачів народних пісень ми зустрічали імена: В. Ткача, В. Островського, прот. Страшкевича, прот. Янковського, С. Любарського, Ковальчука, Сподилюка, Е. Витошинського та інших. Починаючи з 1901 р. і до 1914 „Холм. Народн. Календ.“ мав постійний відділ, у якому містилися пісні Холмщини й Підляшя. Але, пройшовши через руки редакторів-росіян, ці пісні з'являлися на світ Божий у такому нижегородсько-холмському вигляді, що творець-народ не пізнав своїх творів.

В. Островський, користуючись зібраним численним матеріалом, написав у 1918 році книжку під назвою „Життя Холмщини в її піснях“. Цю книжку

начальник шкільної дирекції Ф. Коралов поставив Братству „ультіматум“, і друкування пісень припинилося.

В той же час Братство видавало так звані побожні пісні (колядки й інші) під назвою „Богогласник“. Видавалися вони словянщиною з додатком літографованих нот і розходилися в величезній кількості примірників, бо Холмщакі дуже люблять свої колядки. Ом. Витошинський, щоб дати народові кращий підручник, гармонізував побожні пісні й видав їх у Ляйпцігу чудовою збіркою під тою ж назвою „Богогласник“.

Разом з захопленням піснею почалася праця над народними хорами“. З ініціативи Ом. Витошинського відбулися два „зїзди церковно-співачих хорів“

ЯБЛОЧИНСЬКИЙ МАНАСТИР

Хто й коли заснував Яблочинський монастир — невідомо, бо католики-чернці — базиліанці, напавши на нього в 1754 році, знищили всі документи. Про стародавність монастиря свідчить напис на образі Богоматері: „1151 року 10 травня“. Шанований тут образ св. Ону-

фрія однаковий з першим по своєму мальовилу. В 1659 р. монастир одержав грамоту Київського митрополита Діонісія (Балабана), з якої видно, що фундаторами монастиря були Богуші. Православ'є в монастирі тривало без перерви.

мала видати Винницька „Просвіта“ (на Поділлі). Події 1919 р. перешкодили друкові, при чому рукопис загинув (як що хто-небудь не переховав).

Побутовий матеріал був розкиданий по різних часописах. Але все ж В. Ткачеві (Остапчукові) вдалося випустити скрему цікаву книжку — побутові начерки. *)

V.

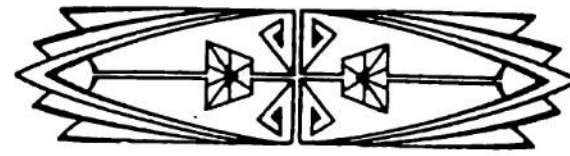
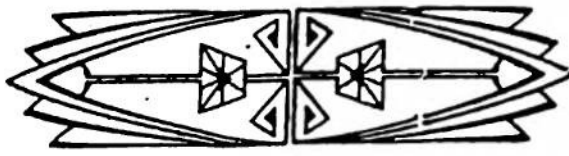
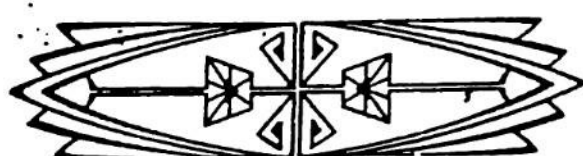
Одночасно з записуванням словесного складу народних пісень почалося й записування їх мелодій. Записували їх ті ж сільські інтелігенти. Майже всі зібрані музикальні матеріали загинули, бо друкувати їх не було де. Лише перед самою війною вдалося В. Островському намовити братство виписати нотних знаків з Ляйпціга для друкування пісень. Під той час учитель співав Холмської учительської семінарії Ом. Рор зайнявся гармонізацією народних пісень. Дві пісні в його гармонізації були видруковані в „Холмській Русі“.**) Обурений такою „протидержавністю“

Холмщини й Підляшя, в Білі й Замості (здається в 1912 і 1913 р.). Ці зїзди були святом народної української пісні, яка займала більшу частину програму. Зїзди дали дуже добрі результати.

Треба зазначити, що в самому Холмі українська пісня користувалася де-якою волею. Вона майже завжди входила в програми музикально-вокальних вечерів у місцевих школах: духовній семінарії й школі, вчительській семінарії, гімназії та Маріїнській 7-кл. школі. Коли після прилучення Холмщини до Великої України, до Холма приїхав попечитель шкільної округи Певницький, хор вихованців учительської семінарії почастивав його холмськими колядками. Мимоволі мусив хвалити, хоча й не радий був їх слухати.

До всього цього треба додати, що в Холмі був постійний аматорський гурток, який раз-у-раз ставив українські пєси. Взагалі, в кожному струмикові життя Холмщини рідна стихія не переставала жити й вести постійну, хоч і малопомітну працю.

*) „Очерки Холмщини и Подляшья“, Холм. 1911 р.
**) На цю подію звернула увагу Київська „Рада“.

НАРОДНІ ПІСНІ ХОЛМЩИНИ

А ти, дівчино, заручена!
Чого ти ходиш засмучена?
Чого ти ходиш, чого ти нудиш?
Чом ти не скажеш, кого ти любиш?
Ой знаю, знаю, кого кохаю;
Тільки не знаю, з ким жити маю.

(с. Чернично, Грубешівського пов.)

Через сад-виноград по воду ходила.
Чому мене не взяв той, щом його любила?
Через сад-виноград жену я — индики,
Туди душа моя горить, де грають музики,
Через сад—виноград жену я телята,
Туди душа моя горить, де скачуть дівчата.
Коли хоч — перескоч, вирви собі мятки.
Коли хочеш мене взяти, запитайся матки.

(с. Докудів, Більськ. пов.).

Молитесь люде,
Хто в церкві буде,
Богу свічку ставте,
Нам колядник дайте.

(Колядська пісня, запис. в селі
Полюбичах, Томаш. повіту).

Ой там на горі церква стояла,
Ой там дівчина поневольний шлюб брала.
— Волиш, дівчино, тую гору копати,
Нежли зо мною поневольний шлюб брати?
— Ой, волю я тую гору копати,
Нежли з тобою поневольний шлюб брати.

(с. Серпелиці на Підляшу).

Гопа, гопа, люблю хлопа,
А хлоп мене, — буде з мене!
Як я ліпше уберуся,
То на хлопа не дивлюся!

(с. Галичани, Холм. пов.).

Пусти, мати, погуляти,
Коли хочеш зятя мати.
На вулиці скрипка, бас, —
Пусти, мати, хоть на час!
Пусти, мати, погуляти,
Коли хочеш зятя мати!

(м. Крилів, Грубеш. пов.).

Василева мати!
Иди готувати,
Старих літ споминати.
На нове літо
Роди, Боже, жито,
Жито, пшеницю,
Горох, сочевицю.
З купки гречки
Два палюшечки,
З колосочка
Жита бочка,
Ядриста,
Колосиста.

(Пісня на новий рік, запис.
в м. Пищаці на Підляшу).

Казала мені мати
Зелене жито жати,
А я жита не жала,
В бороздонці лежала.
Казала мені мати
З хлопцями погуляти:
Погуляй собі, доню,
Я тобі не бороню.
А я собі гуляю
Як рибка по Дунаю,
Як рибка з окунцями,
Я молода з хлопцями.

(м. Крилів, Грубеш. пов.).

ДІВЧИНА.

Добрий вечер, „вашеце“!
Гу-гу-гу!
Винесите того,
Що на рогу:
Кишки, ковбаски,
Ложечку кашки.
Як не дасте, одкажите,
Моїх ножок не знобіте.

(Пісня на новий рік, запис.
в м. Пищаці на Підляшу).

Нещасливий чоловік
На світ народився:
Кінь вороний, я молодий
А щем не женився.
Продай, мати, коня,
Продай вороного,
О жени мя, моя мати,
Хлопця молодого.
Не хтіла мі мати
Коня продавати:
Пишуть чорне по білому,
Хочуть мене взяти.
А нехай там пишуть
Я їх не боюся:
Кінь вороний, я молодий
Іще вислужуся.

(с. Рожанець, Білгорайськ. пов.).

Проф. ВЯЧЕСЛАВ ЗАЇКИН

Драгоманів як історик

(Закінчення)

Не маючи можливості подати ширший огляд критики теорії прогресу в сучасній філософії історії та соціології, зазначу, що в наші дні чимало видатних філософів, соціологів та істориків, як нпр. Є. Майер, О. Шпенглер, Р. Віппер, П. Сорокін, відкидають зовсім теорію поступу й вертаються до теорії історичного коливороту, відомої в загальних рисах уже античним філософам та історикам і особливо яскраво висловленої 200 років тому геніальним італійським філософом-істориком Дж. Віко. По цій теорії, історичний процес відбувається не по простій лінії, як гадають прогресисти, а по кривій: цеб-то історичний процес не веде людство в якомусь одному напрямі (до кращого або до гіршого, до тиранії або народоправства, до єдиної всесвітньої державної організації або до безчисленних дрібних громад і т.д.), а приводить людство через де-який час знову й знову до форм уже пережитих (отже чергуються періоди переваги монархій і народоправства, індивідуалізму й колективізму, релігійності й атеїзму, великих держав і дрібних суспільних об'єднань, зросту й занепаду наук і т. п.). Теорія коловороту прибірає різні форми, але головна суть її полягає завжди в негачії поступу та в признанні можливості (хоч і неповного) повторення історичних подій. Де-які з сучасних істориків схиляються до песимістичних висновків повторюючи погляди Русо, Толстого й т. ин. Нарешті, де-які роблять спробу дати релігійне освітлення історичного процесу, але, в усякому разі, відкидають ідею прогресу. Лишилися, звичайно, й досі також прихильники теорії поступу (серед українських істориків — нпр., акад. Д. І. Багалій). Але при сучасному стані науки теорія прогресу не може вже вважатися здобутком науки, навіть науковою гіпотезою, а може знайти своє місце лише в метафізиці історії. Її пробують рятувати „угрунтованням на кращих почуттях людини“ й т. ин., але й проти того виступають противники цієї теорії. Зрештою, мусимо признати, що тепер ідея прогресу перейшла зі сфери позитивної науки у сферу метафізики, віри, „кращих почувань“, ідилії і мрії.

При сучасному стані науки „цінити прояви історичні тільки з погляду прогресу і його умов“, як пропонував Драгоманів, це як раз означало б оцінювати історичні події з погляду, який ґрунтується не стільки на дослідах науки, як на „кращих почуттях“, надіях і мріях, з погляду ще більш „идилічного“, ніж історичний світогляд старих українських „народників“ — Костомарова й инш.

В історичних творах самого Драгоманова є виразні заперечення ідеї поступу; великий учений і мислитель і сумлінний дослідник — Драгоманів, хоч і уявляв собі історичний процес у вигляді прогресу, в своїх історичних дослідах не міг втиснути всієї різноманітності історичних явищ у прокрустове ліжко теорії всесвітнього й невинного поступу. По теорії поступу життя постійно поліпшується в усіх своїх формах: повна дикість і відсутність усякої уяви про мораль і право заміняються розвиненими науками й моральними та правовими системами, невільниць-

тво заміняється кріпацтвом, а кріпацтво — ще слабшими формами залежності одних людей від других, взагалі, насильство гине, слабне, а натомість зростають воля й рівність і т. д. Ця схема історичного процесу з різними варіаціями дуже характерна для поступової історіософії. І як раз в дуже інтересній, (та, на жаль не скінченій) праці Драгоманова „Старі хартії вільностей“ ми знаходимо дуже яскраве спростування такого історичного схематизму. Основна ідея цієї праці — широко розповсюджена в різні часи і в різних народів думка про те, що воля — це річ стародавня, а насильство, гніт, тиранія це явища вже пізніші, новіші. В ряді яскравих прикладів Драгоманів наводить потвердження цієї ідеї, змальовує форми первісного народоправства в різних народів і т. ин. Далі Драгоманів показує, як люде, втративши цю первісну вільність, знову намагаються вернути її й часом вертають, а потім знову її втрачують, і т. д.: цей постійний процес боротьби за вільність особливо яскраво виступає в минулому Англії, накресленому Драгомановим у загальних рисах в „Старих хартіях вільностей“. Драгоманів наводить у своєму творі, м. ин., погляди старо-грецьких істориків і філософів на історію політичного життя в їхні часи; політичні зміни, на їхню думку, відбувалися в певній послідовності, як постійний коловорот трьох політичних форм — аристократичної, демократичної та монархічної: аристократія звичайно вироджувалася в олігархію (беззаконне правління обмеженого числа людей), яка викликала народне обурення й революцію, після якої усталювалася демократія, але згодом демократія теж вироджувалася в охлократію (беззаконне правління юрби); вона теж викликала велике незадоволення, чим користався який-небудь „герой“, — він захоплював владу й усталював монархію; але з часом і монархія вироджувалася в тиранію, й тоді монарха скидала аристократія, й т. д. Справді, в такому порядку відбулося чимало змін у стародавній Греції та і в де-яких інших стародавніх краях; хоча можна вказати також і в старій Греції також інший хід політичних змін; можливість таких „винятків“ визнавалася, про те, й старо-грецькими історіософами. Але головне значіння їхньої теорії політичних змін у стародавні часи полягає в усталенні безсумнівного факту постійного коловороту політичних форм і повертання (після більшого чи меншого протягу часу) до форм попередніх. Цей коловорот у політичному житті стародавньої Греції визнає й Драгоманів.

На превеликий жаль, „Старі хартії вільностей“ не були скінчені Драгомановим (він почав писати цю працю вже підчас свого перебування в Болгарії, де він був професором Софійської „Вищої Школи“, незадовго перед смертю). Якби ж він її скінчив, ми б мали перед собою блискучу ілюстрацію коливороту політичних форм, не тільки в стародавній Еладді, але в усій Європі. Та, в усякому разі, й та частина „Старих хартії...“, що написав Драгоманів, з доситьною очевидністю викриває перед нами, що народи у своїх змаганнях до волі, до ідеального політичного життя йдуть не прямим шляхом невинного поступу, а ніби-то якимсь дивовижним кривим шляхом, що

Старовинна церква в м. Кодні на Більщині. Збудовання церкви, по її цікавій архітектурі, відносять до перших часів християнства на Підляшшу.

Церква в с. Горощиці (Корощиці) на Грубешівщині. Зразок української церковної архітектури на Холмщині та в Галичині. До війни в цій церкві зберігся рукопис Євангелії з 1611 р. І „тріодь цвітна“ Львівського друку з написом, що книга придбана в 1696 р., „коли почалася Корощицька церква“.

повертає постійно неначебто на ті місця, через які вже проходили інші або й ці самі народи.

Прогресивна історіософія розглядає всесвітню історію, як цілість, як єдиний цілостний історичний процес: всі „історичні“ народи, на думку прогресивних історіософів, працюють над будованням єдиної культури; і завдання історії полягає в тім, щоб досліджувати еволюцію, розвій чи поступ цієї єдиної культури; все, що не має відношення до будовання „єдиної культури“ лишається по-за обрієм дослідів прогресивних істориків; многовікове життя багатьох народів, які не брали участі в творенні європейської (властиво кажучи, західно-європейської) культури, ігнорувалося дослідниками історичного поступу; до недавнього часу навіть у загальних курсах всесвітньої історії, писаних цими дослідниками, про тубільців Азії, Америки й Африки говорилося лише тоді й лише стільки, як західні європейці завойовували та грабували „дикунів“ *). Таким чином, не саме життя людей визнавалося істориками-прогресистами за вартість, гідну історичного досліду, а тільки те в житті людському, що служить знаряддям до майбутнього осягнення ідеалу, що сприяє поступові культури. Так само дивився на предмет історичного досліду й Драгоманів; він теж вважав історичними подіями тільки ті події, які лишили наслідок у розвитку людської культури; і виключав з поля історичних дослідів явища, які просто пропали без наслідків, як мільйони доісторичних суперечок, що траплялися на нашій Великій Скитії **).

*) Поділ на історичні та неісторичні народи особливо різко переведений в науці Гегеля про історичний прогрес, як про розвій „Абсолютного Духа“, який у своїй змаганні до повного виявлення себе, ступнево й де далі — тим повніше втілюється в різних історичних народах: спершу в народах „Переднього Сходу“ (єгиптянах, вавилонянах і т. д.), потім у греках і римлянах і нарешті в народах Зах. Європи, особливо германцях; усі інші народи (в тому числі й словянські), по Гегелю, не уявляють самостійної історичної вартості, виконують в історії службову роль в відношенні до істор. народів і через те лишуються по-за обрієм історичних дослідів.

***) Див. згадану вже нами рецензію Драгоманова на розвідку М. С. Грушевського „Громадський рух на Україні в пол. XIII в.“

Та, вже починаючи з кінця минулого віку гіпотеза про єдність людської культури була захитана дослідями над старовинними й сучасними екзотичними культурами. Такі історики й філософи, як Буркгардт, Тенніс, Брайзіг, Трельч, Шпенглер і багато інших, доводять, що всі ці культури мають структуру цілком одмінну від структури сучасної європейської культури, й що ці культури ні в якому разі не можна розглядати, як менш розвинені форми західної культури. Сучасними істориками та історіософами частіше підкреслюється не єдність культури, а різноманітність окремих культур; завданням історичної науки стає не пізнання єдиного історичного процесу, а дослідження суб'єктивних рис у різних культурах та вивчення життя в його конкретних многочисельних проявах. Таким чином, набувають інтерес для історика й цілі культури й окремі явища, які не мали впливу на розвій сучасної європейської культури, але самі через себе, через свої специфічні риси можуть бути використані для повнішого пізнання людського життя; набувають історичний інтерес для нас і „мільйони «доісторичних» суперечок, що траплялися на нашій Великій Скитії“ й ніби-то пропали без наслідків.

Прогресивна історіософія визнає історичною вартістю тільки те, що сприяє поступові; все минуле — окремі прояви історичного життя й окремі люде — і цілі народи — мають інтерес для поступової історіографії лише тоді, коли ці прояви й ці люде або народи спричинилися до поспіхів прогресу; все в минулому розглядається істориками-прогресистами, як знаряддя поступу, як засіб до осягнення кращої будуччини, і всі „прояви історичні“ оцінюються „тільки з погляду прогресу та його умовин“. При такому погляді історик ігнорує інтереси конкретних людських істот *) і визнає позитивним і корисним поступован-

*) Ігноранція інтересів конкретних осіб, живих людей це безперечно найголовніша хиба поступової ідеології: погляд поступовців на цілі покоління, як на знаряддя поступу, як на засіб до утворення кращої будуччини, погляд, який позбавляє самостійної вартості мільярди людей, не погоджується з основними вимогами етики. Протиріччя поступового світогляду

ня тих історичних діячів, які — ціною великих жертв і страждань їхніх сучасників — зробили послуги майбутньому розвитку державности, господарства, просвіти, й т. ин.; ламання народоправства, політичне та економічне пригноблення працюючих мас мусить бути виправдане істориком-прогресистом, як ще це пригноблення сприяє поступові, приносить користь розвитку державности, просвіти, господарства; а виступ працюючих мас в обороні своїх прав та матеріальних інтересів проти гнобителів — „носіїв культури й поступу“, очевидно, мусить розглядатися істориком-прогресистом, як акт негативний, бо такий виступ перешкоджає „поступові“.

Драгоманів теж ніби-то припускав, що при деяких обставинах в інтересах поступу потрібні й необхідні політичні утиски, економічний визиск і т. ин. Справді, такий висновок цілком послідовно випливає з міркувань історіософів-прогресистів. А до чого можуть допровадити ці міркування, найкраще показує російська історіографія: російські історики не тільки виправдують, але й прославляють діяльність „великих“ (імператорів Петра I й Катерини II за те, що вони спричинилися ніби-то до розвитку російської культури й державности, ігноруючи страждання поневолених цими катами людей. Але ми знаємо, що Драгоманів не поділяв цього погляду на „Петрів і Катерин“ і обурювався на фарисейство російських істориків. Більш того, ми знаємо, що в своїй політичній діяльності Драгоманів додержувався принципів як раз протилежних тим, які він висловив у своїй критиці на працю М. Грушевського: Драгоманів у політиці тримався засади, що для чистої мети потрібні тільки чисті засоби“, отже ніякі переступи, ніякий терор, ніяка диктатура (з властивими їй утисками й визиском) не можуть служити для досягнення ліпшого суспільно-політичного ладу. Драгоманів не погоджувався з твердженням, що „велика мета виправ-

етиці помічене було вже деякими істориками й філософами XIX ст., нпр. Лютце'м, Ранке'м, Л. Толстим і навіть де-ким із марксистів; Лютце робив спробу погодити поступовий світогляд з етикою за допомогою містичних міркувань (про воскресення мертвих); але найбільш яскраво неетичність і недемократичність поступової ідеології освітлена вже сучасною моральною філософією.

дує всякі засоби“. А в такому разі Драгоманів ніби-то визнавав, що й ніякі поспіхи поступу не можуть виправдати політичних утисків, економічного визиску й т. ин. Але, як бачимо, приміняючи прогресивний критерій історичної оцінки до явищ української мивушини, Драгоманів іноді приходив до інших висновків і готовий був виправдати й теоретично в минулому де-які факти політичного та економічного пригноблення. Таким чином, ми знову зустрічаємося з непослідовністю в історіософічних поглядах Драгоманова.

Будучи одним із кращих представників свого часу, Драгоманів у своїх численних і різноманітних творах і в усій своїй діяльності дав синтез передових ідей, які захоплювали величезну більшість тогочасних політиків, філософів, письменників; у цьому синтезі, звичайно, знайшли свій вираз також ідеї помилкові й, так би сказати науковоподібні забобони XIX-го віку (в роді теорії поступу), майже загальні в ті часи. Але, відзначений великим науковим талантом, дослідницькою сумлінністю й високою моральністю, Драгоманів не зробився фанатичним, сліпим прихильником передових ідей свого часу (як це сталося, нпр., з російськими марксистами); на його світогляді, крім передових і модних ідей 2-ої половини XIX віку, відбилися також його наукові спостереження й моральне почуття. В наслідок цього іноді повставала непослідовність в ідеології Драгоманова; не раз Драгоманів суперечив сам собі, міняв часом де-які свої погляди і, взагалі не утворив гармонійного наукового світогляду, але своїми змаганнями до такого світогляду, своїми шуканнями істини він показував шляхи іншим мислителям, політикам, ученим, будив від сну українську інтелігенцію, яскраво виявляв її помилки й т. ин. На полі історичної науки Драгоманів теж не утворив послідовної й наукової історичної ідеології, але — своєю загальною діяльністю й своїми, хоч не численними, але дуже цінними історичними працями, увагами, критикою й т. ин. — в великій мірі допоміг перетворенню окремих і подекуди однобічних („народницьких“) дослідів над минулим України в справжню науку української історії.

КИРИЛО-МЕФОДІВСЬКА КАП-
ЛИЦЯ В ХОЛМІ В ПАМ'ЯТЬ

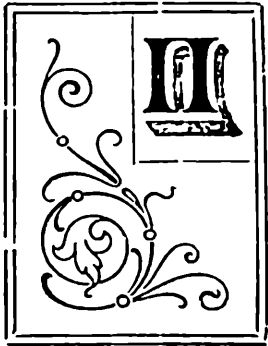
ОБЕДНАННЯ УНІ З ПРАВО-
СЛАВІЄМ. ЗРУЙН. В 1921 РОЦІ.

Ф. ГУДИМА

СВІТ ЯК ВІЧНИЙ РУХ

(Закінчення)*)

ШТАННЯ про зовнішній простірний рух матерії вже є розроблене механікою. Погляд механіків на значіння зовнішнього простірнього руху матерії перенесено в фізику під назвою кінетичної теорії (кінетична теорія газів Максвелля), яка можливо в майбутньому займе в фізиці таке саме місце, яке зараз в астрономії займає геоцентрична система Птолемея.**)

В наші ж часи кінетична теорія (теорія зовнішнього механічного руху матерії) в науці панує до того, що вона проникла й в біологію. Але чи можна всі явища природи пояснювати тільки зовнішнім механічним рухом матерії? Безперечно, при всіх життєвих процесах матерії в більшості випадків одночасно з тим переводиться і її механічний рух в просторі, але цей рух в багатьох випадках слід розглядати лише тільки, як наслідок, а не причину матеріального явища, яке в свою чергу, як зовнішнє ділання, може вплинути на життя матерії і глибоко змінити її фізико-хімічний стан.***)

*) Від редакції. На 12 стор. Попереднього числа „Нашого Світу“ в статті „Світ як вічний рух“ складач, вставляючи (після коректи) пропущену примітку „Від Редакції“, переплутав де-які рядки. На цій 12 сторінці вгорі першої шпальти (стовбця) повинні бути: чотири нижні рядки тієї ж першої шпальти (перед приміткою), починаючи словом „ріжного“ і як продовження їх, 7 рядків зверху другої шпальти, кінчаючи словом „протиділація“. Тому, при переході з 11 стор. на 12 слід: одкреслити олівцем на полі зазначені 4 рядки внизу першої і 7 рядків зверху другої шпальти, читати ці рядки на 12 стор. першими, а після них усе читати по порядку, починаючи згори першої шпальти.

**) Кінетична теорія газів виникла з сучасного розуміння атомного устрою матерії в зв'язку з нематеріальним уявленням простору (пустота), яка є протилежністю матеріального уявлення, з'єданого з розумінням непроникливості та зглядної суцільності матеріального осередка, яка окреслюється в наших фізичних умовах вагою. Але не слід забувати, що для матерії стану електричного наше повітря грає ролю середовища (маси) непроникливої і навпаки земля, а ще краще мідь грає ролю пустоти.

Трудно уявити існування простору і часу по-за межами матерії, а тому ці поняття слід розглядати лише в зв'язку з останньою. Наше уявлення пустоти є поняття зглядне; також зглядне поняття простору і часу. Завдяки тому, що поняття простору і часу виникає в нас з істоти самої матерії, то обмежити простір і час також неможливо, як неможливо обмежити матерію, рівно як за астрономічними так і за мікроскопічними межами її. З цієї причини матеріальний атом слід розглядати не як край матерії, а лише як край однорідності властивостей матерії, то б то з дальнішою ділімістю атома змінюється не тільки фізико-хімічна властивість матерії (а значить і закони її життя), а також і її властивість займати інший обсяг простору. Можливо, що в заатомній ділімісті матерії існує цілий ряд подібних меж. В цьому, власне і полягає закон дізградації матері. Мені здається, що нема ніяких підстав що-небудь з певністю сказати як про організацію, так і властивості заатомної матерії. Але є занадто шаблонним уявляти атом, як замкнуту систему рухомих неділімих частиць його на зразок соняшної системи. Ще менше підстав припускати, що всі ці частинці рівні між собою. Про їх рівність між собою (рівність електронів або корпускул) можна казати з такою ж підставою, як про рівність соняшних систем в світовому просторі. Для статистики безперечно це буде рівнозначне, але фізик цього вже сказати не може.

***) Простірний рух матерії, також як рух самої енергії виискає, головним чином, не з причини впливу на матерію енергії, як то можна розуміти з усталеного поняття матерії та

Приймаючи під увагу, що швидкість розкладу радіа на нові хемічні елементи, а також і виділення з нього свобідного тепла не залежить від впливу на нього зовнішніх сил, а лише від часу, можна сказати, що рух матерії не залежить тільки від одних зовнішніх причин і не є тільки простірно-механічний, але також залежить і від внутрішніх фізико-хімічних причин і може не тільки переводитись, як рух механічний в просторі, але і як окремий рух матерії в часі, з яким головним чином зв'язані фізико-хімічні зміни матерії. Інакше кажучи, матерія може рухатися в просторі й незалежно від цього змінюватися в часі. А тому, коли б в простірно-механічному значінню якої-небудь матеріальної крапки наступив можливий спокій, то з цього ще не слід робити висновку, що ця матеріальна крпака прийшла до стану спокою через те, що, не залежно від простірнього її руху, переводиться рух її в часі, то-б-то переводиться її внутрішня фізико-хімічна зміна, наслідком якої в решті-решт виникне механічно-простірний рух.

Хоч рух матерії в просторі і в часі тісно між собою з'єднані, але вони по суті можуть бути й незалежними, а тому взагалі спокій може бути лише тільки явищем зглядним і то лише як окремий випадок загального руху матерії.

Тому, коли механік приходить до висновку, що матерія не має руху, фізик, який розглядає рух матерії в іншій площі, до його висновку не завше приєднається. Справді, механік до сили, виявленої рухом в просторі, прикладає звичайний математичний закон складання. В випадку рівності сил і ділання їх по одній лнії в протилежних напрямках, він теоретично визначає силу, як рух, нулем. Фізик беручи під увагу значіння критичного тиснення при переході газів в плинний стан, подібну сполуку сил визначити нулем вже не може. Артилерист піро-хімік, знайомий з протилежним явищем, а саме горінням, вибухом і детонацією бездимного пороху в залежності від тиснення, також не може визначити тиснення нулем руху.*)

енергії, а завдяки фізико-хімічним і простірно-матеріальним нерівностям матерії.

Справді, рух електричний виникає лише при існуванні ріжнці потенціалів, рух тепловий, згідно з законом термодінаміки, переводиться лише тоді, коли існує ріжниця температур. Рух між матерією в стані плинному (екзосмос і ендосмос), переводиться сам по собі й залежить тільки від фізико-хімічної ріжнці плиннів. Також і простірний рух поміж газами (діфузія газів) виникає в разі, коли існує фізико-хімічна ріжниця між газами. Фізико-хімічні ж нерівності поміж матерією завше будуть існувати не тільки завдяки тому, що матерія властиво, в залежності від свого фізико-хімічного стану, займає ріжний простір, але і тому, що існує час.

*) Справді — допустимо, що мається в світі лише тільки одна неділіма й незмінна матеріальна крапка (явище не можливе, але при з'ясуванні ньютонового закону інерції матері по суті робиться подібний же допуск). Очевидно, що в цьому випадку, незалежно від того, буде матеріальна крапка знаходитися в спокою чи в русі, розуміння про її простірний рух буде відсутнім, тоді і простір і час страчає своє значіння. Коли ж припустити, що та ж крапка лишаячись не подільною, хемічно буде змінюватись і при цьому буде помічена періодичність в її змінах, то при відсутності поняття простору виникає поняття часу. Таким чином поняття про час могло б виникнути незалежно від поняття простору. Однак, як те, так і друге

Механик, беручи під увагу: 1) що тіло, центр ваги якого не опускається, не може дати своїм тисненням роботи і 2) щоб піднести опущене тіло на попередню височінь, необхідно витратити ту саму роботу, яка одержана при його опусканні, а тому каже, що силу тягнення, виражену тисненням, як роботу, використати неможливо, а тому і Perpetuum-Mobile неможливе. Не відкидаючи твержень механіки, скажемо, що коли б базуватись тільки на механічних законах і лише їх брати під увагу, то в такому разі не тільки є неможливе практичне здійснення вічного руху, але й самий рух у світі не є вічний, і коли б не мусив, то мусить припинитися з часом в залежності від рівномірного розподілу матерії, та енергії в світі, — але це в самій істоті є неможливе.

Коли ми в своїх шуканнях практичного здійснення вічного руху вийдемо по-за межі механічних законів, то це питання може набрати іншого змісту, і тоді „Perpetuum-Mobile“, до якого наука—механіка ставиться негативно, знов можна розглядати, як явище цілком можливе. Інша річ, коли і як це питання буде розв'язане. А тому до шукань в такому розумінню „Perpetuum-Mobile“ все ж можна підходити з де-якою надією на успіх.

є лише тільки наслідок складового руху матерії. В цьому випадку на час можна дивитись, як на рід простору й він в русі матерії, коли ми простір рахуємо реальним, теж явище реальне.

Тепер скажу де кілька слів про мої шукання в цій галузі. Безперечно я не буду тут упевнювати, що мій винахід є остаточним. Може ще необхідно перевести не один досвід, але на підставі тих досвідів, які мені вдалося перевести, я маю де-яку надію на успіх. Не буду тут повторювати засад винаходу, які були коротенько вміщені в ч. 10—12 „Нашого Світу“; зазначу лише, що в моєму апараті, при підрахунку праці, час набирає особливого значіння, рівнозначного з простором, а тому роботу, яка в механіці визначається в залежності від простору через ph (сила на перейдений шлях) для мого апарату справедливо буде визначити через pt (сила на час). Тому я свій апарат і назвав „Машиною Часу“.

Безперечно, в багатьох мої думки (як завше буває з новими думками) і особливо в такому питанні, якого я тут торкаюсь, викличуть недовіря, але все ж не слід поки що їх відкидати, особливо, коли є можливі конкретні наслідки. Що ж до існуючих теорій і гіпотез, то й вони не є абсолютною істиною. Вони певні і добрі лише остільки, оскільки дають можливість розвинути досить закінчену наукову дисципліну, яка б з'єднувала ріжноманітні явища природи без натяжки в органічну систему, легку до зрозуміння, а головне спричинялись би до тих чи інших корисних винаходів.

ЛІТЕРАТУРНЕ ЖИТТЯ

БІБЛІОГРАФІЯ

Нова праця з історії українського письменства

(Закінчення)

У третьому томі „Історії укр. літератури“ М. Возняк розглядає історію культурного життя України наприкінці XVII та в XVIII віці (властиво, повільний підупад укр. культури — „на руїнах українського національного життя“), українську драму, позичені з Заходу повісті, лицарські романи й т. ін., гумористичну, сатиричну й ліричну поезію, далі укр. літописи та історичні писання XVII й особливо XVIII віку й, нарешті, українські „історичні пісні й козацький епос“.

В 1-му розділі III тому („На руїнах укр. національного життя“) М. Возняк змальовує перехід українських культурних працівників „на чужу службу“ (на Московщину, в Румунію та ін. краї), змосковлення й „занапашення українського православ'я“ (яке перед XVIII в. відіграло велику культурну роль на Україні, а в XVIII ст. зроблене було знаряддям царської абсолютистичної та обрусительної політики),

шкільну справу на Україні, мандрівних дяків-учителів і т. ін.; далі каже про ченця-мандрівця Климентія та його вірші про славнозвісного українського мандрівника 1-ої пол. XVIII віку Григоровича-Барського (що залишив цікавий опис своїх подорожей по Італії, Балканах, Єгипті, Палестині та ін.), про побіду унії в Зах. Україні та про діяльність її провідника Йосипа Шумлянського; де-кілька цікавих сторінок присвячує автор оригінальному поетові „шляхтичові-хлопанові“ кінця XVII в. Дан. Братковському; потім досліджує М. Возняк „український елемент у польському письменстві“ XV — XVIII вв. й м. ін., коротко згадує про де-яких письменників-українців з походження, що писали свої твори латиною та польською мовою, але з великою домішкою укр. слів, виразів і т. ін.; далі оповідає про укр. пісню в польських і московських виданнях, про найталановитішого укр. композитора Дм. Бортнянського, про найвидатнішого

нашого філософа Г. Сковороду (досить широко), про унію як „національний чинник у Зах. Україні“ в XVIII в. та про культурне життя Надтисянщини (Підкарпат. України) в XVI—XVIII вв. Ввесь цей розділ, дуже цікавий і ріжноманітний по змісту, складений, на жаль, цілком безсистемно; де-які відомости в цьому розділі, нпр., характеристики Бортнянського й Сковороди, мають вигляд уривчатих звісток, не звязаних внутрішньо з іншим змістом; Бортнянський і Сковорода зявляються в М. Возняка, ніби *deus ex machina*, бо шановний автор чомусь не подав навіть коротенького огляду розвитку укр. музики перед Бортнянським та укр. філософії перед Сковородою.*)

Занадто короткі, на мою думку, також відомости про укр. школу (нижчу й вищу) в XVIII віці, особливо в порівнянні з тими досить широкими відомостями про укр. школу 1-ої пол. XVII в., які подав М. Возняк у II т. „Історії л—ри“; чернігівська та переяславська семінарії невірні названі колегіями; назву колегії, чи властиво колегіума в XVIII в. мала тільки вища школа в Харкові; різниця ж між семінаріями та колегіями (Київо-Могилянською в XVII в. та Харківською в XVIII в.) була не тільки в назві, але й в організації, програмі й т. ин.: семінарії наближались до типу середніх шкіл, колегії до високих; не зовсім ясно переказано про зруйнування укр. шкільництва за часів Катерини II, нема того яскравого малюнку нищення укр. школи урядом Катерини, який

*) Що правда, в інших місцях книжки М. Возняка є короткі, теж уривчаті згадки про укр. філософію перед Сковородою, але з них не можна скласти навіть приблизної уяви про основні ідеї й стан укр. філософії перед Сковородою; а тим часом, ми маємо докази, що перед-сковородинська філософія досягла, принаймні, в особах де-яких своїх репрезентативів рівня тогочасної зах.-європейської філософії; найвидатніший з них — Т. Прокопович нпр., не тільки засвоїв ідеї Г. Греція, Гобса, Томазія, Пуфендорфа, але й надав їм своє освітлення й т. ин. Філософія Сковороди була в значній мірі реакцією на укр. перед-сковородинську філософію, так само як нпр., філософія Сократа зявилася як реакція на філософію перед-Сократову. І через те характеристику філософії Сковороди в загальнім огляді укр. культури й письменства XVII—XVIII вв. слід було б освітлити хоч би короткими відомостями про його попередників, Сама характеристика філософії Сковороди, подана М. Возняком не зовсім вірна; нпр., М. Возняк повторює досить поширене, але помилкове твердження про близькість Сковороди до масонства; в дійсності ж Сковорода ставився до масонства (як і до сектанства) неприхильно.

Відомости про Бортнянського ще коротші; не тільки не згадані попередники Бортнянського (нпр. Борисовський), але не зазначено навіть, що Бортнянський був творцем опер, I т. ин.

подає напр. акад. Д. Багалій у своїй „Історії Харківського університета“.

В цікаво написаному 2 розд. III т. переглядає М. Возняк українські оповідання, повісти й романи XVI—XVIII вв. на позичені у Заходу сюжети—старого типу (релігійного та напіврелігійного характеру, або з циклю оповідань про Карла Великого то що) та нового типу (лицарські романи, новелі в дусі Бокаччіо, гумористичні та сентиментальні оповідання, фавстичні й т. ин.). Цей розділ добре ілюстрований цитатами й переказами змісту найхарактерніших новель, романів і т. ин.

У 3-ім розділі досліджується українська шкільна драма XVII—XVIII вв. й, крім того, розглядається тогочасна укр. теорія поезії (плітика); 4-ий розділ присвячений українській комедії — інтермедії й вертепові.

Дуже цікаві 5-ий і 6-ий розділи, в яких М. Возняк розглядає поезію гумористичну, сатиричну, духовно-ліричну й світську ліричну (елегічну, любовну й товариську), яку давніші дослідники звичайно студіювали, як „народню поезію“; на жаль, шкільний автор ілюструє цей розділ такими коротенькими цитатами, які не дають уяви про цілість; слід було б подати де-які поезії цілі, а з інших треба було навести більші цитати.

Дуже гарний 7-ий розділ III т. („Письменство історично-національної традиції“), де розглядається українська історична література, переважно XVIII в. („козацькі літописи“ Самовидця, Грабянки, Величка та ин., „Історія Русів“ і т. д.), „віршовані історичні оповідання“ та „історичні вірші“; помімо де яких неточностей і де-яких другорядних хиб, цей розділ матиме значіння не тільки для історії укр. літератури, але й для укр. історіографії.

8-ий розділ присвячений козацьким думам та іншим історичним пісням.

Для своєї праці Мих. Возняк використав величезну літературу по історії укр. письменства; він використав майже всі доступні йому матеріали й з надзвичайним старанням обробив їх, хоч багато з цих матеріалів досі було досліджено дуже мало й поверховно. Де-які помилки, неточности, пропуски в книзі М. Возняка, на мій погляд, усі другорядні, таких помилок, очевидно, й неможна було вникнути в цій великій праці. Не спиняючись на цих помилках, мусимо визнати, що „Історія укр. літератури“ М. Возняка це один з найбільших здобутків нашої науки за останні роки.

РІЖНІ ВІДОМОСТІ

ПРАВОСЛАВНІ ПАРАФІЇ НА ХОЛМЩИНІ. З огляду на те, що місцева влада на Холмщині позачиняла значну кількість церков і покасувала православні парафії, митрополит Діонісій домагається від міністерства віроісповідань усталення числа парафій, а саме: 92 парафій, 17 філій і 2 манастирів: Яблочинського й Турковицького (зачиненого; див. стор. 8 і 9).

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ „РІДНОЇ ХАТИ“. 23 ц. листопада в Холмі відбулися загальні збори т-ва „Рідна Хата“. Збори затвердили кошторис і плян діяльності на 1925 рік, перевибрали правління й вирішили низку чергових питань. До правління обрані пос. Ант. Васильчук, сен. Пастернак, пос. Маківка, Со-

шинський і Новосад; до ревізійної комісії: пос. Любарський, С. Козачук і С. Мацюк.

ЛІТЕРАТУРНІ ВЕЧОРИ У ПРАЗІ. В пражській кавярні „Уніон“ відбуваються кожного четверга літературні вечери Союзу українських журналістів і письменників. На першому з них, який відбувся 13 листопада ц. р., прочитав поет Ю. Дараган свою нову поему „Мазепа“.

УКРАЇНСЬКИЙ ХОР „ПРОМЕТЕЙ“. Після розвалу української національної капели та виїзду до Америки хору О. Кошиця із співаків бувшої капелли утворювалися за кордоном різні хоріві організації що робили концертне турне по Франції, Бельгії, Ні-

меччені, Іспанії та навіть Африці. Більш сталою хоровою організацією є хор під назвою „Прометей“, заснований ще в 1921 році. Директором хору є О. Курчинський, а диригентом після Кириченка й А. Чехівського є нині Олекса Чехівський. Хор цей підписав з 16-X-24 контракт на п'ятимісячне турне по Франції з Імпресаріо Корнеєм. Який успіх має наша пісня, свідчить те, що є такі міста, де на протязі 2-х років перебували по 5 — 6 раз українські хори і завжди з добрим матеріальним успіхом.

УКРАЇНСЬКА СТУДІЯ ПЛЯСТИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ПРАЗІ. В неділю 26 жовтня ц. р. відкрила свою художню виставу у власному помешканні на Narodni tride s. 25 Вернисаж в присутності представників Міністерства Освіти Ч.С.Р., ректора й професорів Українського Університету, професорів Чеського Карлового Університету, Директора й професорів Українського Педагогічного Інституту ім. Драгоманова й численної кількості представників чеських, українських і російських літературних і мистецьких кол і громадянства відбувся напередодні, в суботу 25 м. м. о 11 год. рано. Директор Студії проф. Антонович в короткій промові схарактеризував діяльність студії; іменем Студії й її професорів дякував Міністерство Освіти Ч.С.Р. за матеріальну й моральну підтримку студії, після чого запросив присутніх оглянути виставу й давав пояснення. Громадянство ще в той день оглядало виставу аж до 5 годин вечора Виставка мала продовжитися до 9-го листопада включно.

ВЕЧІР КОМПОЗИТОРА ЯКИМЕНКА. 22 жовтня в Моцартеумі (Прага) відбувся вечір композ. Якименка, з програмом, складеним виключно з його творів. Публіка тепло приймала як самого автора так і виконавців, з котрих треба відмітити проф. Кислякова, що з великим успіхом виконав Мазурку і Романс.

СОЮЗ УКРАЇНОК ХРИСТІЯНОК в Подєбрадах в ближчий час має відкрити в м. Турнові Дім Відпочинку імени Лесі Українки, деб укр. емігранти могли знайти собі відпочинок в добрих умовах і за невелику плату. Будинок вже підшуканий. Зацікавлені особи можуть звертатися на адресу: Podebrady-III-390

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ ГРОМАДСЬКОГО КОМІТЕТУ, що відбулися 5 листопада в помешк. Укр. Хата під головуванням проф. Білецького, займалися питаннями бюджетовим, статутом Педагогічного Інституту та инш.

Збори були дуже числені і через нерозрішення усіх питань закінчення перенесено на неділю 9 жовтня. Зборами прийняті в члени Комітету серед инших п. сен. Шелухін, п. Мирна, О. Олесь, А. Постолювський та п. Макаренко. Ухвалено виступлення з Комітету кількох осіб з причини невнесення членської вкладки.

ПРИРОДА, НАУКА, ВІНАХОДИ

Пересаджування очей звірятам. Угорський учений Теодор Копаний перевів успішні досліди на полі пересаджування очей у живих звірят. Йому вдалося пересадити око одного щура в голову другого щура з таким успіхом, що пересаджене око не лише приросло до нової очної клітки, але задержало й силу зору після загоєння рани.

Багато критиків не вірили, що пересаджене око могло задержати силу зору. Тим критикам відповів професор Пшіб-рам, в лабораторії якого вчився у Відні Копаний. Цей професор заявляє, що пересаджування очей у звірят не є вже більше спробою, але дійсністю. Одиноке, чого дослідники не можуть ще довести, це те, чи пересаджене око дійсно задержує

силу зору. Копаний робив досліди з жабами, рибами, щурами й зайцями. У щурів цюнасажене око в кількох днях злучилося з нервним проводом в новій очній клітці. Треба було тільки перекопатися, чи щур міг бачити „не своїми“ очима. Коли щура з насадженими очима впустили нагго на ясне світло, він зараз утік в темний куток, як це роблять нормальні щури. Між тим як сліпий щур не звертає на світло найменшої уваги.

Осліплені риби не могли знаходити собі поживи і гинули; але риби з насадженими чужими очима жили, як нормальні риби, ганяючись за поживою в воді.

Цікавим є те, що Копаний мусів добірати очі такого самого коліру, які були в щура, якому вставлялися очі. Інші коліри мало коли приймалися.

В звязку з цими дослідами вчені припускають, що коли б подібні операції роблено людям, то очі мусли б бути одного коліру, наприк., не можна б насадити чорних, чи карих очей сліпцеві, що мав очі сині чи сірі.

Відкриття слідів старовинної культури в півд. Африці. В грудні 1922 р. була впряжена коштом Лорда Грея наукова експедиція до джерел ріки Сальбезі (Пів. Африка). Вона вийшла з Єгипту під проводом Ромуальда Штоля, і після восьмимісячних блукань натрапила на руїни міста, що носить на собі сліди найглибшої старовини.

Руїни знаходяться в оазі посеред величезної пустині, чому й доступ до них був незвичайно важкий. Серед руїн заховані басейн, стіни якого виліжені червоним порфіром. Стіни безліч храмів покриті клиновим письмом. Малюнки на них нагадують старовинні вавилонські та фінікійські пам'ятники. Вражають величезні кубічні каміння, що поширені по всій землі та ще до цього часу вважаються де-якими народами за святощі.

В одній гробниці знайдено всім скелетів чорної раси. Всі вони вкриті масивними золотими прикрасами. — Штоль назбирав їх до 80 кілогр., не рахуючи неопшліфованих діамантів та рубінів в золотих оправках.

Цікаво, що в лісі, що оточує руїни, блукають величезні стада здичавілої худоби — переважно корів та кіз. Це заставляє думати, що тут вони були вперше присвоєні в доісторичні часи, коли в Єгипті ще не було й чутки про вогонь.

Експедиція вважає, що знайшла столицю старинної Ефонії, про яку є згадки в єгипетських, єврейських та вавилонських пам'ятниках. Одначе, ближші відомости дасть сам Штоль, коли повернеться з експедиції, ілюструючи свої досягнення багатим фотографічним матеріалом. Немає сумніву, що тут буде знайдено корінь нашої сучасної культури.

НАДІСЛАНІ КНИЖКИ Й ЧАСОПИСИ

НАУКА Й ПИСЬМЕНСТВО. Журнал під нач. редакцією Яр. Цурковського. Книжка I. Падоліст. Стор. 128. Львів, Кохановського 35.

ДУХОВНА БЕСІДА. Церковно-народній двотижневик. Ч. 4. Стор. 16 в обгортці.

КАЛЕНДАР Т-ВА „ПРОСВІТА“ на 1925 р. Річник 47. 104 стор. Львів. В кольоровій обгортці П. К.

Від адміністрації „Нашого Світу“

1.

Просимо Ш.П. Передплатників писати адреси чітко. В адресі повинно бути зазначене: для міських передплатників — місто, вулиця й № дому, для сільських — почта (офіційна назва), село й гміна.

2.

Просимо негайно вирівняти залежності й надіслати передплату на грудень.

Редактор-Видавець **В. Островський.**

УКРАЇНСЬКИЙ ПЛАСТ

МІСЯЧНИК УКРАЇНСЬКОЇ ПЛАСТОВОЇ МОЛОДІ ДЛЯ ЛІТЕРАТУРИ, НАУКИ І ЗАБАВИ

Виходить раз на місяць.

Ціна числа 1 зл.

АДРЕСА: Іван Чепига, проф. гімн. Станиславів,
Липова 76.

ЧИТАЙТЕ ОДИНОКИЙ НА УКРАЇНСЬКИХ
ЗЕМЛЯХ У ПОЛЬЩІ

ЩИРО УКРАЇНСЬКИЙ ЩОДЕННИК

„ДІЛО“ ЩО ВИХОДИТЬ
УЖЕ 42 РІК

у Львові, засно ваний бл. п. Володимиром
БАРВІНСЬКИМ в 1882 році.

Редакція й Адміністрація міститься:

у Львові, РИНОК 10 І ПОВ. (Дім „Просвіти“).

Конто пошт. щадн. 143.322. — Адр. тел.: Львів. „Діло“.

Видає: ВИДАВНИЧА СПІЛКА „ДІЛО“.

Місячна передплата за границею: в Америці 1 дол.,
Франції, Голандії, Бельгії 10 фр. фр., Італії 10 л., Швейцарії 5 шв. фр., Чехословаччині 30 ч. кор., Румунії 100
леїв, Болгарії 50 леїв. — Зміна адреси платиться.

В справі оголошень звертатися до Адміністрації.

Видавництво „РУСАЛКА“

Львів, Куркова 10.

видало слідуєчі календарі на 1925 рік:

1. „ГОСПОДАРСЬКИЙ КАЛЕНДАР“ на 1925 рік, багато ілюстрований, 10 арк. друку великої вісімки.
2. „ВЕСЕЛИЙ КАЛЕНДАР“ на 1925 рік, того ж формату, ілюстрований.

Адреса Редакції: „Русалка“, Львів, Куркова 10.

ЖАДАЙТЕ ВСЮДИ! УЖИВАЙТЕ ВСІ!

ЛИШЕ
СВОГО
МИЛА

„МУТА“

ЛИШЕ
СВОГО
МИЛА

пертої української фабрики

Львів, вулиця Потоцького 458.

КООПЕРАТИВАМ ВЕЛИКИЙ ОПУСТ.

ПЕРША ПЛАСТОВА

ТКАЦЬКО-КИЛИМАРСЬКА РОБІТНЯ

під управою

МИХАЙЛА ГОРБОВОГО

Косів ад Коломия.

Приймає замовлення на ткацько-килимарські вироби по
присланним або довільним взірцям.

Робота солідно викинчена, з найкращого матеріалу, витри-
має всяку конкуренцію.

Замовлення виконуються по черзі напливу.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ЧИТАЙТЕ!

КНИЖКА

ВІСНИК УКРАЇНСЬКОГО КНИЖКОВОГО РУХУ

Орган „Союза українських Книгарень і Накладень“.

Редагує КОЛЕГІЯ.

Видає: В-во БИСТРИЦЯ“.

Рік видання третій.

КНИЖКА

при участі відомих укр. письменників дає оцінку кожній книжці, визначає її якість і хибн. подає відомости про діяльність укр. вид. і їх майбутні пляни.

КНИЖКА

КНИЖКА

веде пропаганду поширення укр. книжки, подає інформації про ведення книгарень, кольпортажів книжок і бібліотек.

КНИЖКА

КНИЖКА

КНИЖКА

є необхідна для всіх, хто цікавиться письменством, особливо для книгарень, бібліотек, читальень, освіт. тов. та учительства. має при кождім випуску безпл. додаток п. з. „Всеукраїнська бібліографія“ під р. Ів. Калиновича. коштує річно 10 зл., річник II (1922) і III (1923) по 10 зл. за річник. Для заграниці 3 зм. дол. або їх вартість у иншій валюті.

Ч. 6—10 1924 р. коштує 4.50 зл. з поштою.

Нові видання для бібліографії, листування, матеріали і гроші належить слати на адресу:

Українське Видавництво „БИСТРИЦЯ“ Станиславів,
вул. Липова, Ч. 76.

„НАШ СВИТ”

УКРАЇНСЬКИЙ ІЛЮСТРОВАННИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ
І ПОПУЛЯРНО - НАУКОВИЙ ТИЖНЕВИК

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

В КРАЮ: На місяць — 3 зл., на 2 міс. — 5 зл. 50 гр.
ЗА КОРДОН: в Америку — на 1 міс.—75 цент., на 3 міс.—2 дол.; в усі країни Європи
на міс. — 65 центів (у місцевій валюті). Незаможним — знижка.

ЦІНА ОГОЛОШЕНЬ:

КРАЄВИХ: ціла ст. 60 зл., $\frac{1}{2}$ ст.—35 зл., $\frac{1}{4}$ ст.—18 зл., $\frac{1}{8}$ ст. 10 зл., $\frac{1}{16}$ ст. 6 зл.
ЗАКОРДОННИХ „ „ 15 дол. „ „ — 7 дол. „ „ — 4 дол. „ „ 2 „ „ „ 1.5 д.

Warszawa, ul. Długa 50, m. 47, Redakcja „NASZ SWIT”.

або: Warszawa, Poczta Kasa Oszczędności (P.K.O.) № 8818. „Nasz Swit”.

УВАГА: Нові передплатники на листопад можуть одержати всі числа за квітень, травень
і червень з додатками за 7 злотих.

Перший церковно-народний ілю-
стрований часопис

„ДУХОВНА БЕСІДА”

Виходить двічі на місяць, 1 і 15 числа,
на сатинованому папері в кольор. обгортці

ПЕРЕДПЛАТА:

на 1 міс. 1 зол., до кінця року 3 зол.,
окреме число 50 гр. За кордон: на 1 м.
35 цент.; на 3 міс. 1 дол. Гроші можна
висилати в місцевій валюті.

ОГОЛОШЕННЯ: Ціна стор. — 50 зол.,
 $\frac{1}{2}$ стор. — 25 зол., $\frac{1}{4}$ стор. — 14 зол.
 $\frac{1}{8}$ стор.—8 зол., $\frac{1}{16}$ стор. 5 зол. Дрібні
оголошення — по 10 гр. за слово.

Гроші надсилати на адресу:

Warszawa-Praga, Zygmuntowska 13,
або Warszawa PKO Nr 9.430.

Бланк переказу на Р.К.О. можна одер-
жати у парафіяльного настоятеля.

МЕХАНІЧНА ТКАЛЬНЯ

СИМЕОНА ІВАНКОВА

В СТРИЮ, НАРОДНИЙ ДІМ

Примає на виріб зглядно до виміни лен, конопл,
клай, вовну — за готове полотно — білене й не білене
(сирове), цайги, бархани, обруси, рушники і т. д. під
дуже корисними умовами.

Продає також за готівку всякі матері вовняні на уб-
рання мужеєвські і дамські ПО ЦІНАХ ФАБРИЧНИХ.

На кожне село і містечко пошунується здібних і чес-
них заступників до збирання льну і клаків в цілі віді-
слання до нашої Ткальні на виріб вищезазначених товарів.

ЦІННИКИ І ПРІВКИ НА ЖАДАННЯ БЕЗПЛАТНО.

НА ЧУЖИЦІ

НЕПЕРІОДИЧНИЙ ОРГАН ВІЛЬНОЇ ДУМКИ
УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ - ЕМІГРАНТІВ
У ПОЛЬЩІ.

Вийшли чч. 1 й 2. Ціна обох чисел 3 зол. п.

Листування надсилати по адресі:

Warszawa, ul. Długa, 29, Hotel Polski, 21.
J. DRACZENKO.